

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Π.Μ.Σ.: ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Χριστίνας Χαράλαμπου Γεωργικοπούλου

A.M.: 201402

Αναπαράσταση των μεταναστευτικών και προσφυγικών πληθυσμών και δημόσιος λόγος κατά τη διάρκεια δύο κρίσεων στην Ελλάδα μεταξύ 2020-2022:

Οι ροές στα χερσαία Ελληνοτουρκικά σύνορα στον Έβρο και η πανδημία της νόσου COVID-19

Επιβλέπων:

Φούσκας Θεόδωρος

Αθήνα, 2024

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Επιβλέπων	Θεόδωρος Φούσκας	Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Μέλος επιτροπής	Παναγιώτης Ι. Τσάκωνας	Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μέλος επιτροπής	Τριαντάφυλλος Καρατράντος	Δρ. Διεθνών Σχέσεων, Μεταδιδακτορικός ερευνητής Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

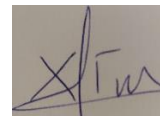
Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνησή της αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το Διαδίκτυο.

Σε κάθε περίπτωση, αναληθούς ή ανακριβούς δήλωσης, υπόκειμαι στις συνέπειες που προβλέπονται στον Κανονισμό Σπουδών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος καθώς και στις διατάξεις που προβλέπει η Ελληνική και Κοινοτική Νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Η ΔΗΛΟΥΣΑ

Χριστίνα Γεωργικοπούλου

Ευχαριστίες

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στο διδακτικό προσωπικό του μεταπτυχιακού μας για όσα μου έδωσαν, γενναιόδωρα.

Θερμές ευχαριστήριες στον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Θεόδωρο Φούσκα για την εμπιστοσύνη του, την υποδειγματική συμπεριφορά του, την εξαιρετική συνεργασία μαζί του.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες στους αγαπημένους μου.

Για την αστείρευτη αγάπη τους και τη φωτεινή στήριξή τους.

Για όλα.

X.Γ.

Περίληψη

Θεωρητικό Υπόβαθρο: Ο δημόσιος λόγος, είτε αφορά τον κυρίαρχο πολιτικό λόγο είτε τα μέσα μαζικής διαμόρφωσης της γνώμης, μπορούν να γίνουν οι καθοριστές θετικών ή αρνητικών εντυπώσεων ενώ παρατηρείται ότι τα τελευταία χρόνια ο ρόλος τους υπήρξε κυρίως αρνητικός για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες. Στις 27 Φεβρουαρίου 2020 ξεκίνησε η κρίση ροών στα ελληνοτουρκικά σύνορα, στον Έβρο, και χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες κατέφθασαν προσπαθώντας να περάσουν προς την Ευρώπη. Την κρίση στον Έβρο, διαδέχτηκε μια δεύτερη κρίση, η υγειονομική με την πανδημία COVID-19. Χιλιάδες άνθρωποι βρέθηκαν παγιδευμένοι για μέρες στον Έβρο, χωρίς πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ενώ οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες βίωσαν περαιτέρω τον περιορισμό στις δομές φιλοξενίας ανά τη χώρα σε συνθήκες ελλιπούς προστασίας από πλευράς πρόσβασης στη περίθαλψη.

Σκοπός: Η εξέταση της αναπαράστασης των μεταναστευτικών και προσφυγικών πληθυσμών στον δημόσιο λόγο στην Ελλάδα μεταξύ 2020-2022, κατά τη διάρκεια των δύο κρίσεων, εκείνη του Έβρου και εκείνη της υγειονομικής κρίσης της πανδημίας της νόσου COVID-19.

Μέθοδος: Με τη χρήση κατάλληλων λέξεων-κλειδιά πραγματοποιείται η μέθοδος της βιβλιογραφικής ανασκόπησης ερευνών σε μελέτες που έχουν λάβει χώρα σχετικά με την αναπαράσταση των προσφύγων και μεταναστών στο δημόσιο λόγο, κατά την διάρκεια δύο κρίσεων, για το διάστημα 2020-2022. Η παρούσα εργασία λαμβάνει υπόψη της όλες τις μελέτες, σε αγγλικά και ελληνικά που έχουν πραγματοποιηθεί με τις συγκεκριμένες λέξεις-κλειδιά, για την προαναφερόμενη περίοδο.

Αποτελέσματα: Προκύπτει από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση ότι στον δημόσιο λόγο, τόσο στον πολιτικό λόγο όσο στα ΜΜΕ και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης - συγκεκριμένα σε εφημερίδες και σε κοινωνικά δίκτυα όπως το Twitter όπου και εντοπίστηκαν οι έρευνες και τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης- ότι οι πρόσφυγες και μετανάστες αποτυπώνονται κυρίως αρνητικά αναφορικά α) με την κρίση ροών στον Έβρο τον Φεβρουάριο-Μάρτιο του 2020 και β) κατά την υγειονομική κρίση.

Συμπεράσματα: Ο πρόσφυγας και ο μετανάστης αποτυπώνονται/αναπαρίστανται αρνητικά στον δημόσιο λόγο, ειδικότερα ως «εισβολείς», ως «επικίνδυνοι» και «επιβλαβείς Άλλοι», ως ασύμμετρη απειλή για την εθνική ασφάλεια, την πολιτικοκοινωνική κοινότητα αλλά και τη δημόσια υγεία.

Λέξεις-Κλειδιά: κρίση, Έβρος, COVID-19, δημόσιος λόγος, Μέσα, Τύπος, κοινωνικά δίκτυα, πρόσφυγας, μετανάστης, βιβλιογραφική ανασκόπηση

Abstract

Theoretical Background: The public discourse, whether it concerns the dominant political discourse or the media of mass opinion formation, can become the determinants of positive or negative impressions, while it is observed that in recent years their role has been mainly negative for refugees and immigrants. On February 27, 2020, the flow crisis began at the Greek-Turkish border, at Evros, and thousands of refugees and migrants arrived trying to reach Europe. The crisis in Evros was followed by a second crisis, the health crisis, the COVID-19 pandemic. Thousands of people have been trapped for days in Evros, without access to medical care, while asylum seekers and refugees have experienced further restriction in accommodation centers across the country in conditions of insufficient protection in terms of access to medical care.

Scope: The examination of the representation of migrant and refugee populations in public discourse in Greece between 2020-2022, during the two crises, that of Evros and that of the health crisis of the COVID-19 pandemic.

Method: With the use of appropriate keywords, the method of bibliographic review of research is carried out in studies that have taken place regarding the representation of refugees and migrants in public discourse, during two crises, for the period 2020-2022. This work takes into account all the studies, in English and Greek, that have been carried out with the specific keywords, for the abovementioned period.

Results: It emerges from the literature review that in public discourse, both in political discourse and in the mass media and social media -specifically in newspapers and in social networks such as Twitter where the research and the results of this study were located- that refugees and migrants are mainly portrayed negatively regarding a) the flow crisis in the Evros in February-March 2020 and b) during the health crisis.

Conclusions: The refugee and the migrant are depicted/represented negatively in the public discourse, in particular as invaders, as dangerous and harmful Others, as an asymmetric threat to the national security, the socio-political community and the public health.

Keywords: Crisis, Evros, COVID-19, public discourse, press, social media, migrant, refugee, literature review

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Abstract	5
Πίνακας Διαγραμμάτων	8
Πίνακας Πινάκων	8
Εισαγωγή	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	12
1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	12
1.1. Η κατασκευή του «Άλλου» και ο κυρίαρχος δημόσιος λόγος	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	16
2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΥΟ ΚΡΙΣΕΩΝ	16
2.1. Η κρίση ροών στα χερσαία Ελληνοτουρκικά σύνορα στον Έβρο	16
2.2. Η κρίση υγείας κατά την πανδημία της νόσου COVID-19	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	23
3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	23
3.1. Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας – Μέθοδος PRISMA	23
3.2. Στρατηγική αναζήτησης	24
3.3. Κριτήρια συμπερίληψης και αποκλεισμού	27
3.3.1. Κριτήρια επιλογής	27
3.3.2. Κριτήρια αποκλεισμού	27
3.4. Τελική επιλογή μελετών	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	30
4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ	30
4.1. Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών	30
4.2.1. Χώρα διεξαγωγής	31
4.2.2. Σχεδιασμός μελετών (μεθοδολογίες)	31
4.2.3. Περιβάλλον διεξαγωγής (setting)	32
4.2.4. Πληθυσμός/Συμμετέχοντες στις έρευνες	32
4.2.5. Κύρια αποτελέσματα ερευνών	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	35
5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	38
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	38
Βιβλιογραφία	42

Ξενόγλωσση	42
Ελληνόγλωσση	46

Πίνακας Συντομογραφιών

ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
LIBE	Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου
FRONTEX	Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής

Πίνακας Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Απεικόνιση ροής αποτελεσμάτων στη βάση δεδομένων Google Scholar και Scopus (αγγλική γλώσσα).....	28
Διάγραμμα 2: Απεικόνιση ροής αποτελεσμάτων στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνική γλώσσα)	29

Πίνακας Πινάκων

Πίνακας 1: Λέξεις-κλειδιά	25
Πίνακας 2: Στρατηγική αναζήτησης προσδιορισμού ερευνών στη βάση δεδομένων Google Scholar (αγγλικά)	25
Πίνακας 3: Στρατηγική αναζήτησης προσδιορισμού ερευνών στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά)	26
Πίνακας 4: Στρατηγική αναζήτησης προσδιορισμού ερευνών στη βάση δεδομένων Scopus (αγγλικά).....	26
Πίνακας 5: Αποτελέσματα ανασκόπησης.....	30

Εισαγωγή

Η μετανάστευση εντοπίζεται από καταβολής υπάρξεως του ανθρώπου (Koser, 2016:13) προκειμένου το είδος να μπορέσει να επιβιώσει, να προστατευτεί, να εξερευνήσει, να αναζητήσει, να ανιχνεύσει· να μπορέσει μέσω της μετατόπισης να καλύψει τις ανάγκες του με το να βρει συντρόφους, άλλες ανθρώπινες ομάδες, προστασία, νερό, τροφή (Σιδέρη, 2017:3). Με μια άλλη οπτική, η μετανάστευση μας εξηγεί, κατ' ουσίαν, την ποικιλομορφία των δημιουργημένων ανθρώπινων κοινοτήτων και των κοινωνικών δικτύων/σχέσεων (Γκόλντιν κ.α., 2011:93-94). Στο νεωτερικό και μετανεωτερικό πλαίσιο των εθνών κρατών, τα αίτια της μετακίνησης διαμέσου καθορισμένων πολιτικών συνόρων παραμένουν ποικίλα (European Commission/Eurostat, 2000:3) και συνεχώς αυξανόμενα. Ανάμεσα στα αίτια της μετανάστευσης είναι οι διώξεις για λόγους φυλετικούς, εθνοτικούς, πολιτικούς, θρησκευτικούς, συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα (UN, 1951, αρθ. 1) καθώς και για λόγους όπως η κλιματική κρίση και οι συνακόλουθες περιβαλλοντικές αλλαγές, δημογραφικά ζητήματα όπως ο υπερπληθυσμός, το χαμηλό βιοτικό επίπεδο στη χώρα καταγωγής, η ανεργία, και πολλοί ακόμη. Επιπροσθέτως, μια πληθώρα από λόγους, αναμεσα τους οι πόλεμοι, οι εμφύλιοι, η μετάδοση ιδιαίτερος μολυσματικών ασθενειών, η οικονομική καταστροφή (Stivas, 2021:19) μπορούν να αποτελούν τις αιτίες μαζικών μεταναστευτικών και προσφυγικών ρευμάτων.

Τα τελευταία χρόνια, σε πολιτικό και επιστημονικό επίπεδο, ολοένα και περισσότερο χρησιμοποιείται ο όρος περί «διαχείρισης» της μετανάστευσης (Koser, 2016:144). Επιπλέον, είτε εξαιτίας των ανθρωπιστικών κρίσεων στις χώρες καταγωγής που γεννούν την ανάγκη μετακίνησης είτε εξαιτίας της ανάγκης διαχείρισης της μετανάστευσης αλλά και της κλιμακούμενης ξеноφοβίας στις χώρες υποδοχής, η μετανάστευση αποτελεί ένα από τα ζητήματα που βρίσκονται στις υψηλότερες θέσεις της πολιτικής ατζέντας των κρατών (Koser, 2016:11).

Τί συμβαίνει ωστόσο με τον κυρίαρχο δημόσιο λόγο: είναι κατευναστικός ή επιθετικός αναφορικά με τις προσφυγικές, μεταναστευτικές ροές; Σε πολλές οικονομικά αναπτυγμένες χώρες, ο δημόσιος και πολιτικός λόγος είναι «φορτισμένοι» από τον φόβο μαζικών μεταναστευτικών εισροών (ενδεικτική τυπολογία πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο, παράτυποι μετανάστες) (Γκόλντιν κ.α., 2011:261). Στην Ευρώπη συγκεκριμένα, τα τελευταία χρόνια, ο θεσμικός λόγος δίνει ολοένα και μεγαλύτερο

βάρος στη διαφύλαξη των συνόρων σε μια σαφή προτεραιοποίηση της ασφαλειοποίησης για τη διαχείριση της έλευσης των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών (Βασιλάκη, 2022:79). Ιδιαίτερος δε, μετά την κρίση υποδοχής του 2015 (Σπυροπούλου και Χριστόπουλος 2016:23-27) στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. Στον δημόσιο λόγο, η μετανάστευση αναφέρεται συχνά ως απειλητική για την κρατική κυριαρχία με την έμφαση να δίνεται στους συνοριακούς ελέγχους για την παρακώλυση της εισόδου των προσφύγων και μεταναστών (Koser, 2016:77-78).

Τους πρώτους μήνες του 2020, οδηγείται κλιμακούμενη η κρίση στα ελληνοτουρκικά σύνορα με αποτέλεσμα την ανθρωπιστική κρίση: η τουρκική πλευρά ακολούθησε την τακτική της ώθησης στους πρόσφυγες, μετανάστες και αιτούντες άσυλο στα ελληνικά σύνορα και η ελληνική πλευρά απάντησε με την τακτική της επαναπροώθησης των πληθυσμών στα τουρκικά σύνορα (Oztig, 2020:78-80). Λίγες εβδομάδες μετά, τις ανωτέρω διαδέχεται μια ακόμη κρίση, πρωτόγνωρης έκτασης και έντασης για τον σύγχρονο κόσμο, που μετατοπίζει το δημόσιο ενδιαφέρον στο υγειονομικό ζήτημα της δημόσιας υγείας. Η διαχείριση της πανδημίας της νόσου COVID-19, δημιούργησε νέους περιορισμούς στην κινητικότητά της μετανάστευσης διαμέσου κλειστών συνόρων αλλά και στις συνθήκες μεταχείρισής των προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών εντός της χώρας (European Parliament, 2022 και UNCHR reporting, 2020).

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνήσει την αναπαράσταση των προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών στο δημόσιο λόγο κατά τις δύο προαναφερθείσες κρίσεις, στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα τα κεντρικά ερωτήματα διαμορφώνονται ως προς το πώς αποτύπωσε ο εγχώριος κυρίαρχος δημόσιος λόγος τους πρόσφυγες και μετανάστες στην κρίση στα ελληνοτουρκικά σύνορα στον Έβρο τους πρώτους μήνες του 2020; Ποιες οι αναπαραστάσεις των προσφύγων και μεταναστών στο δημόσιο λόγο στη διαδοχική υγειονομική κρίση κατά τη διετία 2020-2022;

Σκοπός της εργασίας είναι η συμβολή στην αναβάθμιση της υφιστάμενης γνώσης που προκύπτει από τις σχετικές έρευνες, αναφορικά με τη χρήση της προσφυγικής και της μεταναστευτικής φιγούρας από τον δημόσιο λόγο, θεωρώντας τον τελευταίο ως απότοκο ή/και ως διαμορφωτή της πολιτικής της μετανάστευσης.

Είναι αναγκαίο να αποσαφηνιστεί στο σημείο αυτό ότι στην παρούσα εργασία, στην έννοια του δημοσίου λόγου περιλαμβάνεται ο δημοσίως εκπεφρασμένος κυρίαρχος πολιτικός και δημοσιογραφικός λόγος, τόσο στα ΜΜΕ όσο και στα μέσα

κοινωνικής δικτύωσης, όπως και ο δημόσιος λόγος επιδραστικών ομάδων και πολιτών σε δημοφιλείς συζητήσεις/hashtags στα κοινωνικά δίκτυα, σχετικά με τους προσφυγικούς και μεταναστευτικούς πληθυσμούς κατά τις προαναφερόμενες κρίσεις, την διετή περίοδο 2020-2022.

Αναφορικά με τη δομή της εργασίας, συνίσταται από έξι κεφάλαια, εκ των οποίων στα δύο πρώτα αναλύεται το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, αφενός η κατασκευή του «Άλλου» και ο κυρίαρχος δημόσιος λόγος και αφετέρου η ιστορία των δύο κρίσεων, εντός των οποίων διερευνώνται τα ερωτήματα που τίθενται. Κατόπιν, για την εξέταση των υπό διερεύνηση ερωτημάτων, στο τρίτο κεφάλαιο αναπτύσσεται το μεθοδολογικό πλαίσιο με τη χρήση της βιβλιογραφικής ανασκόπησης ενώ στο τέταρτο παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της ως άνω ανασκόπησης. Τέλος, στο πέμπτο και έκτο κεφάλαιο πραγματοποιείται η συζήτηση των ανωτέρω και η εξαγωγή συμπερασματικών παρατηρήσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Η κατασκευή του «Άλλου» και ο κυρίαρχος δημόσιος λόγος

Ο κυρίαρχος δημόσιος λόγος μπορεί να αποκτήσει προπαγανδιστική μορφή μέσα από τα ΜΜΕ ή τα μέσα μαζικής κουλτούρας χρησιμοποιώντας συναισθηματικές αναπαραστάσεις με αξιολογικές γενικευμένες διαστάσεις: με άλλα λόγια επιδιώκει τη διαμόρφωση εικόνων (πχ προσφυγικές «ροές», «κύματα») με καθολική σημασία (Πλειός, 2001:89-101). Επομένως, δεν θα μπορούσε να παρακαμφθεί ο ιδιαίτερος ρόλος των Μέσων Ενημέρωσης ή δικτύωσης, ως εκφραστές αλλά και ως διαμορφωτές του Δημοσίου Λόγου, αναφορικά με τις αντιλήψεις, ιδέες, στερεότυπα αλλά και μύθους που σχηματίστηκαν γύρω από την παρουσία μεταναστών, αιτούντων τη διεθνή προστασία αλλά και προσφύγων. Ειδικότερα, τα μέσα μαζικής διαμόρφωσης της γνώμης μπορούν να γίνουν οι «πολλαπλασιαστές» θετικών ή αρνητικών εντυπώσεων, στον δημόσιο λόγο ενώ παρατηρείται ότι τα τελευταία χρόνια ο ρόλος τους υπήρξε κυρίως αρνητικός για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες (Αμίτσης κ.α., 2015:73-74). Ακολούθως, οι δέκτες του δημοσίου λόγου, εσωτερικεύουν μια δοθείσα κατάσταση ως πραγματικότητα, οδηγούμενοι όχι σε κατανόηση αλλά σε μια «ασφαλή» γνώση (Πλειός, 2001:99-100) που έχει-θα μπορούσε να διατυπωθεί-γενικεύσει το μερικό και ειδικό με ρουσσωικούς όρους (Rousseau, [1762] 1986:41,77).

Στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρείται, από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και έπειτα, η μετατροπή της σε χώρα υποδοχής μεταναστών περισσότερο (Κοτζαμάνης, 2008:12, Fouskas and Koulierakis, 2022:9,19) από ό,τι ήταν τις προηγούμενες δεκαετίες ως χώρα, κυρίως, εξαγωγής/αποστολής Ελλήνων μεταναστών στο εξωτερικό. Στα εγχώρια ΜΜΕ από τη δεκαετία του '90 και έκτοτε, οι αφίξεις μεταναστών και προσφύγων είχαν αρνητικό πρόσημο: είχαν ανέκαθεν τον χαρακτηρισμό μιας ακόμη «κρίσης» (Κουναλάκη, 2019). Πολλάκις, οι προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές εμφανίζονται ως κατακλυσμιαίες (Koser, 2016:78-79) και ικανές να διαρρήξουν το συν-ανήκειν της φαντασιακής εθνικής κοινότητας και τη λειτουργία του εθνικού μύθου (Χριστόπουλος, 2002:141-142) ή αλλιώς να ανατρέψουν τη σαφώς οριοθετημένη και απολύτως κυρίαρχη ανθρωπο-πολιτική κοινότητα

(Άντερσον, 1997:26-28). Τα ΜΜΕ, όπως και τα κοινωνικά δίκτυα, διαθέτουν τη δύναμη να γίνονται «καθοριστές» της κοινής γνώμης, αφενός του ποιος (δεν) ανήκει στη μυθική κοινότητα αφετέρου στη δημιουργία-ή στη συντήρηση-αρνητικών στερεοτύπων, κοινωνικού ρατσισμού και πολιτισμικού ρατσισμού/ξενοφοβίας απέναντι στον Άλλο, στον διαφορετικό (Αμίτσης κ.α., 2015:59-73).

Η ελληνική κοινή γνώμη γίνεται αποδέκτης απόψεων εκπεφρασμένες στον δημόσιο λόγο σύμφωνα με τις οποίες η μαζική μετανάστευση αποτελεί εισβολή, αποτελεί απειλή (Fouskas and Koulierakis, 2022:19). Η εργαλειοποίηση της μεταναστευτικής/προσφυγικής φιγούρας ως απειλητικής για την κοινωνική συνοχή αλλά και ως υπαίτιας για τα δεινά της ελληνικής κοινωνίας -ασθένειες, ανεργία, εγκληματικότητα- (Fouskas and Koulierakis, 2022:20), συνεχίζουν να υφίσταται ακόμη και μετά την νομιμοποίηση του καθεστώτος τους στη χώρα. Με άλλα λόγια και μετά την απόκτηση νομιμοποιητικών εγγράφων. Ο συλλογικός φόβος για τον πρόσφυγα και τον μετανάστη δεν παύει καθώς οι τελευταίοι απειλούν να αλλοιώσουν τον κατασκευασμένο εθνο-πολιτισμικό μύθο (Αμίτσης κ.α., 2015:70).

Σε γενικές γραμμές οι μετανάστες, οι αιτούντες άσυλο, οι πρόσφυγες, γίνονται αντιληπτοί από τις χώρες υποδοχής ως φιγούρες ευρισκόμενες σε μια μη-εύκολα-εντοπίσιμη περιοχή που προξενεί στις μέρες μας τουλάχιστον την αμηχανία. Με όρους Agamben, οι προσφυγικές και μεταναστευτικές φιγούρες είναι οι εν δυνάμει φονεύσιμες ζωές, που αδυνατώντας να υπερασπιστούν εαυτές, ως άλλες *homines sacri*, βρίσκονται παγιδευμένες σε έναν αποκλεισμένο μη εντοπίσιμο χώρο που διαμορφώθηκε από την κυρίαρχη απόφαση (Agamben, 1995:41, 136-137). Οι εν λόγω πληθυσμοί γίνονται πολύ συχνά δέκτες παρενοχλήσεων και βίας ενώ αντιθέτως χαρακτηρίζονται από την περιορισμένη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, στην εκπαίδευση (Koser, 2016:149) καθώς και από την έλλειψη δημοσίου βήματος για τη συν-διαμόρφωση του δημοσίου λόγου αναφορικά με εκείνους.

Για τον Γερμανό Πολιτειολόγο Carl Schmitt (1888-1985), η εξαίρεση ή αλλιώς η έκτακτη ανάγκη/συνθήκη, αποτελεί την ίδια την ουσία της κυριαρχίας καθώς ο Κυρίαρχος είναι εκείνος που αποφαινεται τόσο για την επιβολή της έκτακτης ανάγκης όσο και για το περιεχόμενο που θα δώσει στη κατάσταση εξαίρεσης (Schmitt, 1922:28-29). Στο σμιτιανό επιχείρημα ο πλέον αδιαμφισβήτητος και απόλυτος πολιτικός προσδιορισμός είναι η ειδική διάκριση που λαμβάνει χώρα πάνω στο νήμα του Εχθρού

και Φίλου, επί λέξει, «ο ακραίος βαθμός έντασης μιας σύνδεσης ή διαχώρισης, ενός συνεταιρισμού ή απεταιρισμού» (Schmitt, 1922:61). Στο ανωτέρω, ιδιαιτέρως διαδεδομένο επιχείρημα, ο Ξένος είναι η Δημόσια και βαθιά υπαρξιακή απειλή του Δικού Μας τρόπου ζωής. Είναι Δημόσιος Εχθρός καθώς τον υπέδειξε ως απειλητικό για την κοινωνική συνοχή ο Δημόσιος Λόγος, που δεν είναι άλλος από τον Κυρίαρχο Λόγο. Με άλλα λόγια ο ίδιος ο Κυρίαρχος, ως ο πληρεξούσιος του Δημόσιου Κυρίαρχου Λόγου, αποφασίζει για τον ποιον ορίζει ως τον επικίνδυνο Άλλο, αδιαμεσολάβητα και ανεπηρέαστα από τον γενικό κανόνα (Schmitt, 1922:28). Από την άλλη, δεν είναι ιδιωτικός Εχθρός διότι απειλεί να νοθεύσει την καθαρότητα του «ομοιογενούς αγωγού» (Schmitt, 1922:28) της πολιτικής κοινότητας, υπό την σκέπη της οποίας αντιμετωπίζονται ως ίσοι εκείνοι που θεωρούνται μετέχοντες της ίδιας ουσίας (Mouffe, 2000:112) μέσα στην κοινότητα, αποκλείοντας τους μη μετέχοντες, όπως τη μεταναστευτική, προσφυγική φιγούρα. Συνεπώς, ο Εχθρός αποκλείεται, απωθείται, εξοστρακίζεται ως επικίνδυνος για τον λαό. Ο πολίτης μιας άλλης χώρας, τρίτης χώρας, ο μετανάστης, ο αιτών άσυλο, ο πρόσφυγας πρέπει πάση θυσία να παραμείνει εξωτερικός ώστε να μην «εσωτερικοποιηθεί» στην κοινότητα ο κίνδυνος που ενσαρκώνει.

Στη φουκωϊκή σκέψη (Michel Foucault 1926-1984) ο ρατσισμός εργαλειοποιείται ώστε να επιτευχθεί ο διαχωρισμός του καλού και κακού πληθυσμού· ο ρατσισμός «κινητοποιείται» από την βιοεξουσία προκειμένου να επιτευχθεί η φυλετική/βιολογική διάκριση Εχθρού και Φίλου ώστε να εξοντωθεί, με φυσική θανάτωση ή με απομάκρυνση, άμεσα ή έμμεσα, η απειλή για τον πληθυσμό στο πλαίσιο της άσκησης της βιοπολιτικής/βιοεξουσίας (Foucault, 1976:311-316). Ο ρατσισμός δεν χρησιμοποιείται μόνο για τον καθ' εαυτό φυλετικό διαχωρισμό του καλού πληθυσμού από τον κακό αλλά στρατολογείται ως όπλο για την επιβίωση του καλού πληθυσμού και τελικά για την ομοίωση (Foucault, 1976:311-316) του πολιτικοκοινωνικού σώματος μιας πληθυσμιακής κοινότητας αποβάλλοντας με κάθε τρόπο την απειλή.

Για τον Foucault, το βιοπολιτικό σύστημα εξουσίας και γνώσης, η βιοεξουσία και οι σχέσεις εξουσίας, λειτουργούν, πέρα από τους ίδιους τους θεσμούς, μέσα από το ρόλο του Λόγου (Λυριντζής, 1995:7-8). Ο Λόγος είναι η βία και η ιδιοσυγκρασία ενός πολιτικού καθεστώτος που επιβάλλεται στα πράγματα κατασκευάζοντας νέες κανονικότητες, νέες γνώσεις, καινούριες αλήθειες, επιθυμίες και ανάγκες. Επομένως, η γλώσσα και η επιλογή του Λόγου διαμορφώνουν κοινωνικές συνειδήσεις.

Καταληκτικά, θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει με βάση τα ανωτέρω, ότι ο μετανάστης, ο αιτών άσυλο, ο πρόσφυγας είναι σύμφωνα με τον δημόσιο λόγο ο εχθρός της ύπαρξης και συνέχειας της πολιτικής κοινότητας με όρους κυριαρχίας και ο φυλετικός εχθρός του πληθυσμού με όρους βιοπολιτικής: σε κάθε περίπτωση, ως ο κίνδυνος που πρέπει να παραμείνει εξωτερικός. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με την απόδοση από τον Κυρίαρχο Δημόσιο Λόγο, σε περίπτωση μη νόμιμης έλευσης/μετάβασης του από τα προκαθορισμένα σύνορά μας, ο Ξένος αποτυπώνεται ως ο κατώτερος και επικίνδυνος Άλλος, τόσο με υπαρξιακούς/πολιτικούς όρους όσο και με φυλετικούς/βιολογικούς για την ομοιότητα, ομοιογένεια, ασφάλεια, σταθερότητα καθώς και συνέχεια της κοινότητας. Συνεπώς, τόσο η κοινή γνώμη όσο και οι κυβερνήσεις καλούν στην αντιμετώπιση της «απειλής» αποτρέποντας κάθε πιθανότητα εσωτερικοποίησης των Άλλων (Γκόλντιν κ.α., 2011:33).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΥΟ ΚΡΙΣΕΩΝ

2.1. Η κρίση ροών στα χερσαία Ελληνοτουρκικά σύνορα στον Έβρο

Με αποκλειστικά εθνική χρηματοδότηση, κατασκευάζεται το 2013 ο φράχτης στον Έβρο, με σκοπό την αποτροπή των αφίξεων: κίνηση που έμελλε να μετατοπίσει την πλειονότητα των ροών τα επόμενα χρόνια προς τα θαλάσσια σημεία εισόδου (Σπυροπούλου και Χριστόπουλος, 2016:100-105).

Επιπροσθέτως, ούτε η Ελλάδα ούτε η Ευρώπη εν γένει, ήθελαν να βιώσουν ξανά το 2015 (Χριστόπουλος, 2020:17) με την είσοδο άνω των 800.000 ανθρώπων, κυρίως δια θαλάσσης, από τα ελληνικά/ευρωπαϊκά σύνορα (IOM, 2015). Ειδικότερα, στις χώρες της ΕΕ, παρατηρούμε ότι το 2019 αυξήθηκε η μετανάστευση που σχετίζεται με την αναζήτηση διεθνούς προστασίας και ενισχύθηκε περαιτέρω στις αρχές του 2020 ενώ κλιμακώθηκε εντόνως στα γεγονότα του Φεβρουαρίου-Μαρτίου του 2020 στα ελληνοτουρκικά σύνορα (EUAA, 2020). Ωστόσο, μειώθηκε απότομα στη συνέχεια εξαιτίας των κλειστών συνόρων στην ΕΕ αλλά και των κλειστών υπηρεσιών για το άσυλο και τη μετανάστευση στις χώρες, εξαιτίας των μέτρων περιορισμού λόγω πανδημίας (EUAA, 2020).

Η νέα προσφυγική/μεταναστευτική κρίση ξεκίνησε στα ελληνοτουρκικά σύνορα, στο πέρασμα Καστανιές-Pazarkule, στις 27 Φεβρουαρίου 2020. Ο Τούρκος Πρόεδρος Ρετζέ Ταγίπ Ερντογάν, ένεκα «αντιποίνων» για την απώλεια 33 Τούρκων Στρατιωτών στο συριακό μέτωπο στο Idlib, προειδοποίησε την Ευρώπη ότι θα αφήσει ανοικτά τα τουρκικά σύνορα ώστε προσφυγικά κύματα, συμπεριλαμβανομένων και Σύρων προσφύγων, να έρθουν ανεμπόδιστα από τη Τουρκία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση (Evans and Coskun, 2020, Rose, 2020).

Είναι αναγκαίο να διευκρινιστεί ότι αυτό σήμαινε από Τουρκικής πλευράς τη μη-τήρηση της Κοινής Δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας¹, συμφωνία του 2016 σύμφωνα με την

¹ Σημείωση: Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, 18 Μαρτίου 2016 [...]Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση επιβεβαίωσαν τη δέσμευσή τους για την εφαρμογή του κοινού τους σχεδίου δράσης[...]Προκειμένου να εξαρθρωθεί το επιχειρηματικό μοντέλο των διακινητών και να προσφερθεί στους μετανάστες μια εναλλακτική λύση ώστε να μη βάζουν σε κίνδυνο τη ζωή τους, η ΕΕ και η Τουρκία αποφάσισαν σήμερα να δώσουν τέλος στην παράτυπη μετανάστευση από την Τουρκία προς την ΕΕ. Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, συμφώνησαν ως προς τα εξής πρόσθετα σημεία δράσης: 1) Όλοι οι νέοι παράτυποι μετανάστες που φθάνουν στα ελληνικά νησιά μέσω Τουρκίας από τις 20 Μαρτίου 2016 και έπειτα θα επιστρέφονται σε αυτήν. Αυτό θα συμβαίνει σε πλήρη συμφωνία με το ενωσιακό και διεθνές

οποία προβλεπόταν, ανάμεσα σε άλλα, η αποτροπή του ανοίγματος «νέων θαλάσσιων ή χερσαίων οδών παράνομης μετανάστευσης από την Τουρκία προς την ΕΕ και θα συνεργασθεί εν προκειμένω με τις γειτονικές χώρες καθώς και με την ΕΕ.» (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2016).

Μετά τις ανακοινώσεις του Προέδρου Ερντογάν περί ανοίγματος των συνόρων, χιλιάδες πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες, κινητοποιήθηκαν και κατευθύνθηκαν προς τα χερσαία σύνορα του Έβρου. Η ελληνική πλευρά απάντησε με ενίσχυση των σωμάτων ασφαλείας κατά μήκος της περιοχής των συνόρων ενώ την επόμενη μέρα ο Έλληνας πρωθυπουργός δήλωσε ότι δεν πρόκειται να γίνει καμία «παράνομη είσοδος δεκτή στη χώρα»². Στη συνέχεια, οι Ευρωπαίοι Ηγέτες ενημερώθηκαν σχετικά με την κατάσταση στα ελληνικά σύνορα (ΑΠΕ-ΜΠΕ, 2020).

Την 1^η Μάρτη, το Κυβερνητικό Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας αποφάσισε ανάμεσα σε άλλα, α) την αύξηση των ενόπλων δυνάμεων και σωμάτων ασφαλείας στα σύνορα για την αποτροπή εισόδου σε πρόσφυγες και μετανάστες καθώς και αίτημα υποστήριξης ειδικής ομάδας από τη FRONTEX στα ελληνικά, άρα και ευρωπαϊκά, σύνορα, β) την αναστολή της υποβολής αιτήσεων ασύλου για ένα μήνα στους «παράνομα εισερχόμενους», γ) την άμεση επιστροφή στη χώρα προέλευσης των αιτούντων άσυλο, και δη, χωρίς καταγραφή των ίδιων (Ελληνική Δημοκρατία, Δήλωση, 2020). Συγκεκριμένα, η νομοθετική πράξη περιεχομένου ανέφερε για «Την εξαιρετικά επείγουσα και απρόβλεπτη ανάγκη αντιμετώπισης ασύμμετρης απειλής κατά της ασφάλειας της χώρας που υπερβαίνει τη δικαιολογητική βάση του διεθνούς και ενωσιακού δικαίου για τη διαδικασία παροχής ασύλου[...]Το κυριαρχικό δικαίωμα και τη συνταγματική υποχρέωση της Ελληνικής Δημοκρατίας να διαφυλάσσει την ακεραιότητά της, δυνάμενη να υιοθετήσει προς τούτο κάθε μέτρο» (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2020). Μια κατάσταση εξαίρεσης με άλλα λόγια για την αντιμετώπιση μιας «ασύμμετρης απειλής» όπου βάσει κυριαρχικού δικαιώματος, αναστέλλεται το δικαίωμα βούλησης και αίτησης ασύλου στη χώρα. Οι εισερχόμενοι

δίκαιο, άρα με αποκλεισμό κάθε είδους ομαδικών απελάσεων.[...] Οι μετανάστες που δεν αιτούνται άσυλο ή η αίτηση των οποίων κρίνεται αβάσιμη ή απαράδεκτη βάσει της ως άνω οδηγίας θα επιστρέφονται στην Τουρκία.[...] 2) Για κάθε επιστροφή Σύρου στην Τουρκία από τα ελληνικά νησιά, ένας άλλος Σύρος θα επανεγκαθίσταται από την Τουρκία στην ΕΕ, λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων τρωτότητας του ΟΗΕ[...]

² Απάντηση μέσω twitter του Έλληνα Πρωθυπουργού, «Σημαντικός αριθμός μεταναστών και προσφύγων έχει συγκεντρωθεί σε μεγάλες ομάδες στα ελληνοτουρκικά χερσαία σύνορα και έχουν επιχειρήσει να εισέλθουν παράνομα στη χώρα. Θέλω να είμαι σαφής: καμία παράνομη είσοδος στην Ελλάδα δεν θα γίνει ανεκτή. Αυξάνουμε την ασφάλεια των συνόρων μας.», 28.02.2020, (μτφρ. δική μου) διαθέσιμο στο link: <https://tinyurl.com/ydzwyytx>

από τα σύνορα θα επιστρέφονταν, χωρίς καταγραφή, στις χώρες προέλευσής τους χωρίς να έχει καν εξεταστεί ούτε η επικινδυνότητα μιας τέτοιας επιστροφής ούτε οι λόγοι δίωξης και φυγής από τη χώρα καταγωγής ούτε το κατά πόσον η Τουρκία είναι ασφαλής τρίτη χώρα για τους αιτούντες (UNHCR, 2020). Ωστόσο, ένας κράτος δεν μπορεί ούτε να αναστείλει το διεθνώς αναγνωρισμένο δικαίωμα των ατόμων να αιτηθούν άσυλο σε μία χώρα ούτε μπορεί να παρακαμφθεί η αρχή της μη επαναπροώθησης των ατόμων όπως τονίζεται στο δίκαιο της ΕΕ ενώ δεν μπορεί να εφαρμόζει τιμωρητικές πολιτικές στα άτομα που εισέρχονται παράτυπα στο έδαφός του, ειδικότερα δε όταν τα άτομα αιτούνται την διεθνή προστασία (UNHCR, 2020).

Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες βρίσκονταν για ακόμη μία φορά στη μέση μιας διαμάχης με βαθιές πολιτικές σκοπιμότητες. Στη πράξη, από τη μία ο Τούρκος Πρόεδρος μιλούσε για ανοιχτά σύνορα παραπλανώντας τους ενδιαφερομένους πληθυσμούς και παροτρύνοντας τους να προχωρήσουν παρέχοντάς τους ακόμη και επανδρωμένα λεωφορεία από τις τουρκικές αρχές (Guardian, 2020) από τη Κωνσταντινούπολη με προορισμό τον Έβρο· από την άλλη οι ελληνικές αρχές απαντούσαν με χρήση εκτεταμένης βίας εστιάζοντας αποκλειστικά στην ασφαλειοποίηση των χερσαίων συνόρων στη περιοχή.

Οι προσπάθειες εισόδου στην ΕΕ μέσω χερσαίων συνόρων υπήρξαν σχεδόν αμείωτες τις επόμενες ημέρες του Μάρτη του '20 από δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες που επεδίωξαν να διαβούν τα σύνορα (ΑΠΕ-ΜΠΕ, 2020). Οι καταγγελίες από πρόσφυγες και μετανάστες υπήρξαν πολυάριθμες για επαναπροωθήσεις, βία, απάνθρωπη και εξευτελιστική συμπεριφορά εις βάρος τους από πλευράς ένστολων Ελλήνων (Tuysuz, 2020). Μέσα σε κλίμα πολέμου στα ελληνικά σύνορα, επαναπροωθήσεων αλλά και απωθήσεων με δακρυγόνα και κανόνια νερού (Konstantinidis and Papadimas, 2020) σημειώθηκαν θάνατοι ανθρώπων που καταγγέλλθηκαν ότι προκλήθηκαν από ελληνικό πυρ (Amnesty International, 2020, Christides et al, 2020). Κατά τη διάρκεια της κρίσης των ροών στα ελληνοτουρκικά χερσαία σύνορα, από πλευράς ΕΕ αποπειρώνται την πολιτική κατευνασμού για τις αρνητικές εντυπώσεις για την Ελλάδα με χαρακτηριστική τη δήλωση υποστήριξης της προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που ευχαρίστησε την Ελλάδα και την αποκάλεσε ως την ευρωπαϊκή ασπίδα για τα κοινά μας σύνορα, επί λέξει «*I thank Greece for being our European ασπίδα*», (European Commission, 2020). Παρομοίως, από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ανακοίνωσαν ότι παρότι αναγνωρίζουν την πίεση στο εσωτερικό της

Τουρκίας από την ύπαρξη κοντά 4 εκατομμυρίων μεταναστών και προσφύγων εντούτοις απορρίπτουν εντόνως τις μονομερείς ενέργειες της Τουρκίας που εργαλειοποιεί την πίεση από τις μεταναστευτικές, προσφυγικές ροές στα σύνορα, αποσκοπώντας σε πολιτικά οφέλη (European Council, 2020).

Εντούτοις, είναι χαρακτηριστική η σχεδόν αστραπιαία-σε κάθε περίπτωση εντός μόλις λίγων ημερών-μετατόπιση της ενασχόλησης των εγχώριων ΜΜΕ από τη κρίση στον Έβρο, στην υγειονομική κρίση (Πολυμενέας και Σεραφής, 2020).

2.2. Η κρίση υγείας κατά την πανδημία της νόσου COVID-19

Τη κρίση στον Έβρο, διαδέχτηκε μια άλλη κρίση, παγκόσμια και απολύτως μη αναμενόμενη. Μέσα σε ένα πρωτόγνωρο κλίμα τρόμου, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κηρύττει κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τη Δημόσια Υγεία διεθνώς στα τέλη του Ιανουαρίου του 2020 και μερικές εβδομάδες αργότερα, στις 11 Μαρτίου, χαρακτηρίζει τον COVID-19 ως πανδημία (World Health Organization, 2023). Ο Γάλλος Πρόεδρος Εμανουέλ Μακρόν κηρύσσει με φορτισμένο λόγο ότι «βρισκόμαστε σε πόλεμο» με την πανδημία (Momtaz, 2020). Ταυτόχρονα ανακοινώνει για πρώτη φορά το κλείσιμο των ευρωπαϊκών συνόρων στους μη-ευρωπαίους πολίτες (Schengen Visa 2020), με τη συμφωνία των ευρωπαίων ηγετών.

Παράλληλα, η Ελλάδα, όπως και οι περισσότερες χώρες της ΕΕ, ανακοίνωσαν σκληρά περιοριστικά μέτρα καθώς και καθολικά lockdown για περιορισμό της εξάπλωσης της πανδημίας (Ertnews, 2022, Hirsch, 2020). Συγκεκριμένα στη χώρα, κατά τη διάρκεια του δεύτερου δεκαημέρου του Μαρτίου, διέκοπταν σταδιακά τη λειτουργία τους όλες οι δημόσιες υπηρεσίες, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα όλων των βαθμίδων, τα εμπορικά καταστήματα, ο χώρος της εστίασης, αρχαιολογικοί χώροι κλπ., με άλλα λόγια όλοι οι χώροι που συγκεντρώνουν την ανθρώπινη δραστηριότητα ενώ μέχρι τις 23 του ίδιου μήνα, είχε επιβληθεί πανελλαδικά, ο περιορισμός της ελευθερίας της κίνησης (Fouskas, 2020:39-40).

Η ελληνική Υπηρεσία Ασύλου αποφασίστηκε να παραμείνει κλειστή για την υποδοχή κοινού αναστέλλοντας όλες τις ενέργειες συμπεριλαμβανομένου των καταγραφών, των συνεντεύξεων ασύλου, των αιτήσεων για νομικά έγγραφα για τους αιτούντες και δικαιούχους, την υποβολή προσφύγων σε περιπτώσεις απορριπτικών αποφάσεων, κλπ. (FRA, 2020).

Ενώσω οι μεταναστευτικές, προσφυγικές ροές έφταναν στον Έβρο από τη πλευρά της Τουρκίας, πραγματοποιήθηκαν περιστατικά σκληρότητας και στα ελληνικά νησιά, τόσο απέναντι σε μετανάστες και πρόσφυγες που κατέφθαναν με τις βάρκες όσο και ανάμεσα σε διαδηλωτές και τις δυνάμεις ασφαλείας, εξαιτίας της κρατικής απόφασης για τη δημιουργία κλειστών κέντρων/κλειστών ελεγχόμενων δομών (ΚΕΔ), (Euronews, 2020). Οι φωνές των διαμαρτυρόμενων ντόπιων πληθυσμών μπορεί να ενώνονταν στο ίδιο αίτημα κατά της κατασκευής κλειστών δομών ωστόσο το σώμα τους ήταν διχασμένο μεταξύ των κατοίκων που αποστρέφονταν κάθε μορφή προσφυγικής (υπο)δομής στα νησιά και εκείνων που εξέφραζαν ότι παραβιάζονται οι ίδιοι οι όροι του κράτους δικαίου με την επανα-δημιουργία κλειστών κέντρων κράτησης ανθρώπινων ζώων (Euronews, 2020). Είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι τα κλειστά κέντρα κράτησης που υπήρχαν πριν από την κρίση υποδοχής του 2015 -και τη συνακόλουθη δημιουργία των ανοιχτών ανοιχτά κέντρων υποδοχής κατοπιν- επέφεραν καταδικαστικές αποφάσεις για την Ελλάδα³ λόγω της προσβολής του πυρήνα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο (Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2012).

Στην Ελλάδα, χιλιάδες ευάλωτοι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο ζούσαν και εκείνο τον χειμώνα του 2020 κάτω από απάνθρωπες και εξευτελιστικές συνθήκες σε υπερπληθείς δομές υποδοχής στην ενδοχώρα και στα νησιά του Αιγαίου, χωρίς θέρμανση, πρόσβαση σε επαρκή ιατροφαρμακευτική υποστήριξη, σε συνθήκες βίας και ανασφάλειας (Fouskas et al, 2021:803). Υπό το βάρος της πανδημικής απειλής και των πρόσφατων γεγονότων στον Έβρο, η επιτροπή LIBE κάλεσε τον Μάρτη και τον Απρίλη του 2020, για την κατεπείγουσα αποσυμφόρηση των ελληνικών κέντρων υποδοχής όσο και για την απομάκρυνση όλων των ευάλωτων από αυτά (European Parliament, Briefing, 2020:9).

Η πολιτική περιορισμού που εφαρμοζόταν ήδη στα Hotspots σε πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο είχε μεγάλο κόστος, αφενός για τις τοπικές κοινωνίες αφετέρου για τους πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο που βρίσκονταν ως διαμένοντες σε αυτά καθώς οι δημόσιες υποδομές αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες τους (Dimitriadi,

³Σημείωση: «Ο Υφυπουργός Προστασίας του Πολίτη επισκέφτηκε το στρατόπεδο Παγανής και ζήτησε «συνγνώμη για την έλλειψη ανθρωπιάς, σ' αυτή την αποθήκη ψυχών, όπου η κόλαση του Δάντη ωχριά μπροστά της», σελ. 6 από την απόφαση Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Υπόθεση Mahmudi και λοιποί Κατά Ελλάδας (Προσφυγή υπ'αρ. 14902/10) Απόφαση Στρασβούργο, 31 Ιουλίου 2012.

2020:4). Σε αυτό το γενικό κλίμα ανασφάλειας, οι τοπικές κοινωνίες ανέπτυξαν αισθήματα δυσπιστίας και φόβου προς τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς βλέποντάς τους ως μια πιθανή «υγειονομική βόμβα» (Fouskas, 2020:51).

Στη διάρκεια της περιόδου της καραντίνας, οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες βίωσαν περαιτέρω τον περιορισμό στις δομές φιλοξενίας ανά τη χώρα σε συνθήκες ελλιπούς προστασίας από πλευράς πρόσβασης στην περίθαλψη (International Rescue Committee, 2020). Επιπλέον, οι διαμένοντες πληθυσμοί στα προσφυγικά καμπς, αισθάνονταν «φυλακισμένοι» και «περαιτέρω επιβαρυνόμενοι ψυχολογικά» υπό τον φόβο της νόσου αλλά και υπό την πίεση του εγκλεισμού μέσα στις δομές (Fouskas, 2023:14). Κατόπιν, ο αποκλεισμός τους συνεχιζόταν παρά τις άρσεις μέτρων που σταδιακά λάμβαναν χώρα για τις υπόλοιπες πληθυσμιακές ομάδες (Human Rights Watch, 2020, Carruthers et al., 2021).

Σύμφωνα με όσα αναπτύξαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, την ίδια περίοδο, σε μια άνευ προηγουμένου ανθρωπιστική κρίση, χιλιάδες άνθρωποι βρίσκονται παγιδευμένοι για μέρες μεταξύ ελληνοτουρκικών συνόρων, χωρίς πρόσβαση στις αντίστοιχες υπηρεσίες για αίτηση διεθνούς προστασίας, χωρίς πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη (Commissioner for Human Rights, 2020). Γενικότερα, οι ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των προσφύγων και των μεταναστών, γίνονται ακόμη πιο ευάλωτες σε συνθήκες κρίσης ή έκτακτης ανάγκης. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι ομάδες υψηλής ευαλωτότητας από τους προσφυγικούς και μεταναστευτικούς πληθυσμούς όπως οι γυναίκες, τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι υποφέρουν από ποικίλα ζητήματα υγείας και από ελλείψεις εμβολιασμών ευρισκόμενοι ταυτοχρόνως σε υψηλότερο κίνδυνο νόσησης εξαιτίας των συνθηκών διαβίωσης σε υπερπλήρεις δομές διαμονής με έντονο το στοιχείο του συνωστισμού (Fouskas, 2023:2,5). Με την παγκόσμια υγειονομική κρίση βίωσαν την περιθωριοποίηση ακόμη εντονότερα εξαιτίας της έλλειψης πρόσβασης τους στις υπηρεσίες υγείας (IASC, 2020).

Από τη μία πλευρά, η πανδημία εξέθεσε τις βαριές κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, παγκοσμίως, και από την άλλη σε πολλές περιπτώσεις νομιμοποιήθηκαν σκληρές αποτρεπτικές πολιτικές εναντίον των μετακινούμενων ατόμων και πληθυσμών, συμπεριλαμβανομένου των απωθήσεων και επαναπροωθήσεων, κρατήσεων/φυλακίσεων, κλεισίματος των συνόρων, κλπ. (Barnes and Makinda,

2021:1688). Επιπλέον, η υγειονομική κρίση και η εφαρμογή περιοριστικών μέτρων για την αποτροπή της εξάπλωσής της νόσου, είχε επιπρόσθετες αρνητικές συνέπειες στη προσπάθεια επιβίωσης των προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα: επιδείνωση της ψυχικής τους υγείας λόγω του γενικευμένου φόβου που γέννησε η πανδημία και η απομόνωση τους στις δομές, λόγω των περαιτέρω καθυστερήσεων στις διαδικασίες ασύλου και της επιβολής περιορισμού στις, έστω λιγοστές, καθημερινές τους δραστηριότητες, (Fouskas, 2023:15) κ.α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3.1. Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας – Μέθοδος PRISMA

Η ανασκόπηση βιβλιογραφίας είναι μια ολοκληρωμένη αξιολόγηση όλης της διαθέσιμης βιβλιογραφίας για ένα συγκεκριμένο θέμα ή ερευνητικό ερώτημα. Είναι μια βασισμένη στην τεκμηρίωση μέθοδος σύνθεσης του υπάρχοντος σώματος έρευνας για την παροχή μιας εις βάθος κατανόησης ενός συγκεκριμένου τομέα μελέτης (Γαλάνης, 2017). Ο πρωταρχικός στόχος μιας βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι ο εντοπισμός, η αξιολόγηση και η σύνθεση όλων των σχετικών μελετών για μία συγκεκριμένη έρευνα και η εξαγωγή ουσιαστικών συμπερασμάτων με βάση τα στοιχεία που συλλέγονται, ενώ περιλαμβάνει μια ολοκληρωμένη και ενδεδειγμένη αναζήτηση σχετικών μελετών χρησιμοποιώντας καλά καθορισμένες στρατηγικές αναζήτησης, ακολουθούμενη από μια αυστηρή και διαφανή διαδικασία επιλογής για τον προσδιορισμό των μελετών που περιλαμβάνονται στην ανασκόπηση (Γαλάνης, 2017).

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση χαρακτηρίζεται από την αυστηρότητα και τη διαφάνειά της (Clark et al., 2015). Είναι συστηματική υπό την έννοια ότι ακολουθεί ένα σύνολο σαφώς καθορισμένων και διαφανών βημάτων για να διασφαλιστεί ότι η διαδικασία ανασκόπησης είναι συνεπής και αμερόληπτη. Είναι, επίσης, διαφανής καθώς παρέχει μια σαφή και λεπτομερή περιγραφή των μεθόδων που χρησιμοποιούνται, συμπεριλαμβανομένων των στρατηγικών αναζήτησης, των κριτηρίων επιλογής και των μεθόδων αξιολόγησης ποιότητας. Τα κύρια πλεονεκτήματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι ότι παρέχει μια ολοκληρωμένη και ενημερωμένη αντίληψη των διαθέσιμων στοιχείων για μία συγκεκριμένη έρευνα/μελέτη, ενώ, παράλληλα, εντοπίζει τυχόν κενά στην υπάρχουσα έρευνα και βοηθά στον εντοπισμό περιοχών για μελλοντική έρευνα.

Στην παρούσα εργασία η ανασκόπηση βιβλιογραφίας -μη συστηματική- διενεργήθηκε σύμφωνα με τις αρχές της συστηματικής ανασκόπησης βιβλιογραφίας με τη μέθοδο PRISMA. Σκοπός της ανασκόπησης είναι, «[...]να συγκεντρώσει όλα τα εμπειρικά στοιχεία που ταιριάζουν σε προκαθορισμένα κριτήρια επιλεξιμότητας προκειμένου να απαντηθεί ένα συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα» (Higgins et al, 2022).

Ακολούθως στη παρούσα διπλωματική εργασία, επιχειρείται η δευτερογενής ανάλυση ερευνών σχετικών με την αναπαράσταση/αποτύπωση των προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών στο δημόσιο λόγο, κατά τη διάρκεια δύο κρίσεων στην Ελλάδα μεταξύ 2020-2022, συγκεκριμένα την κρίση ροών στα ελληνοτουρκικά σύνορα στον Έβρο καθώς και την πανδημία της νόσου COVID-19.

Η πλέον διαδεδομένη ανασκόπηση περιλαμβάνεται στα δεκατέσσερα είδη βιβλιογραφικών ανασκοπήσεων και ακολουθεί την αναζήτηση κατά τρόπο συστηματικό, την αξιολόγηση και τη σύνθεση των δεδομένων (Booth and Grant, 2009:102). Στην ανασκόπηση προκαθορίζονται σαφή κριτήρια επιλεξιμότητας για τη διαμόρφωση του τελικού συνόλου των μελετών μέσα από ένα αυστηρό μεθοδολογικό πλαίσιο και πρωτόκολλο μακριά από ερευνητικές μεροληψίες (Clark, et al 2015).

Αναφορικά με τα στάδια μιας ορθής ανασκόπησης είναι:

α) ερευνητικό ερώτημα και διατύπωση, β) προσδιορισμός κριτηρίων συμπερίληψης και αποκλεισμού των μελετών, γ) βιβλιογραφική αναζήτηση, δ) αξιολόγηση και συλλογή των μελετών, ε) καταγραφή των δεδομένων σε διάγραμμα ροής (PRISMA), ζ) πίνακας με την παρουσίαση των τελικών αποτελεσμάτων, η) ερμηνεία αποτελεσμάτων (Γαλάνης, 2017:38, Μπροκαλάκη και Πατελάρου, 2010:123-126).

3.2. Στρατηγική αναζήτησης

Η ανασκόπηση βιβλιογραφίας έλαβε χώρα στο πλαίσιο της μεθοδολογίας PRISMA (Clark et al., 2015). Για την παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκαν λέξεις κλειδιά σε δύο γλώσσες, συγκεκριμένα στα αγγλικά και ελληνικά, οι οποίες συνδυάστηκαν με τη χρήση λογικών τελεστών (AND, OR). Οι ψηφιακές βάσεις δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν για την αναζήτηση του υλικού, ήταν οι Google Scholar και η Scopus, στην τελευταία αποκλειστικά στην αγγλική γλώσσα (βλ. Πίνακα 1:Λέξεις-κλειδιά). Η αναζήτηση πραγματοποιήθηκε για έρευνες σχετικές με την αποτύπωση προσφύγων και μεταναστών στον δημόσιο λόγο εν γένει καθώς και στα Μέσα/Τύπο και στα κοινωνικά δίκτυα κατά τη διάρκεια των δύο κρίσεων, τόσο των συνόρων όσο και την υγειονομική κρίση, στην Ελλάδα για το χρονικό διάστημα μεταξύ 2020-2022 χρησιμοποιώντας αρκετές παραλλαγές των όρων για ισχυρότερο δείγμα αποτελεσμάτων. Η περιγραφή στους προηγούμενους στρατηγικής αναζήτησης, αποδίδεται συνοπτικά στους παρακάτω Πίνακες 2-4:

Πίνακας 1: Λέξεις-κλειδιά

<u>Αναζήτηση στην αγγλική γλώσσα:</u>	<u>Αναζήτηση στην ελληνική γλώσσα:</u>
“Evros” AND “COVID-19” AND “crisis” AND “public discourse” OR “press” OR “social media” AND “in Greece” AND “migrant*” OR “refugee*”	“Εβρος” OR “Εβρου” AND “COVID-19” AND “κρίση” AND “μετανάστες” OR “μετανάστη” OR “μεταναστών” OR “πρόσφυγας” OR “πρόσφυγες” OR “προσφύγων” OR “τύπο” OR “τύπος” OR “λόγο” OR “λόγος” OR “μέσα” OR “μέσων” AND “Ελλάδα”

Πίνακας 2: Στρατηγική αναζήτησης προσδιορισμού ερευνών στη βάση δεδομένων Google Scholar (αγγλικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αριθμός αναζήτησης	Αριθμός μελετών που ανευρεθήκαν
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	“migrant*” OR “refugee*”	#1	2.720.000
Παρέμβαση	“Evros” AND “COVID-19” AND “crisis”	#2	597
Έκθεση	“in Greece”	#3	2.650.000
Έκβαση	“public discourse” OR “press” OR “social media”	#4	6.930.000
	#1 AND #2 AND #3 AND #4 AND #5	#5	262
	#6		
	Filters: Publication date from 2020/01/01 to 2022/12/31; English	#7	232

Πίνακας 3: Στρατηγική αναζήτησης προσδιορισμού ερευνών στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αριθμός αναζήτησης	Αριθμός μελετών που ανευρεθήκαν
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	«μετανάστες» OR «μετανάστη» OR «μεταναστών» OR «πρόσφυγας» OR «πρόσφυγες» OR «προσφύγων»	#1	35.300
Παρέμβαση	“Εβρος” OR “Εβρου” AND “COVID-19” AND “κρίση”	#2	263
Έκθεση	“Ελλάδα”	#3	629.000
Έκβαση	“τύπο” OR “τύπος” OR “λόγο” OR “λόγος” OR “μέσα” OR “μέσων”	#4	1.490.000
#1 AND #2 AND #3 AND #4 AND #5		#5	262
#6 Filters: Publication date from 2020/01/01 to 2022/12/31		#7	203

Πίνακας 4: Στρατηγική αναζήτησης προσδιορισμού ερευνών στη βάση δεδομένων Scopus (αγγλικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αριθμός αναζήτησης	Αριθμός μελετών που ανευρεθήκαν
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	“migrant*” OR “refugee*”	#1	168,132
Παρέμβαση	“Evros” AND “COVID-19” AND “crisis”	#2	1
Έκθεση	“in Greece”	#3	28,020
Έκβαση	“public discourse” OR “press” OR “social media”	#4	1,381,380
#1 AND #2 AND #3 AND #4 AND #5		#5	1
#6 Filters: Publication date from 2020/01/01 to 2022/12/31; English		#7	1

3.3. Κριτήρια συμπερίληψης και αποκλεισμού

3.3.1. Κριτήρια επιλογής

Στην ανασκόπηση συμπεριελήφθησαν αποτελέσματα που αφορούσαν έρευνες σχετικές με την αναπαράσταση των προσφύγων και μεταναστών στον δημόσιο λόγο, ειδικότερα πολιτικός λόγος, ΜΜΕ και κοινωνικά δίκτυα) κατά την περίοδο της κρίσης των συνόρων στον Έβρο όπως και της πανδημικής κρίσης, για το διάστημα της διετίας 01/01/2020-31/12/2022, στη χώρα.

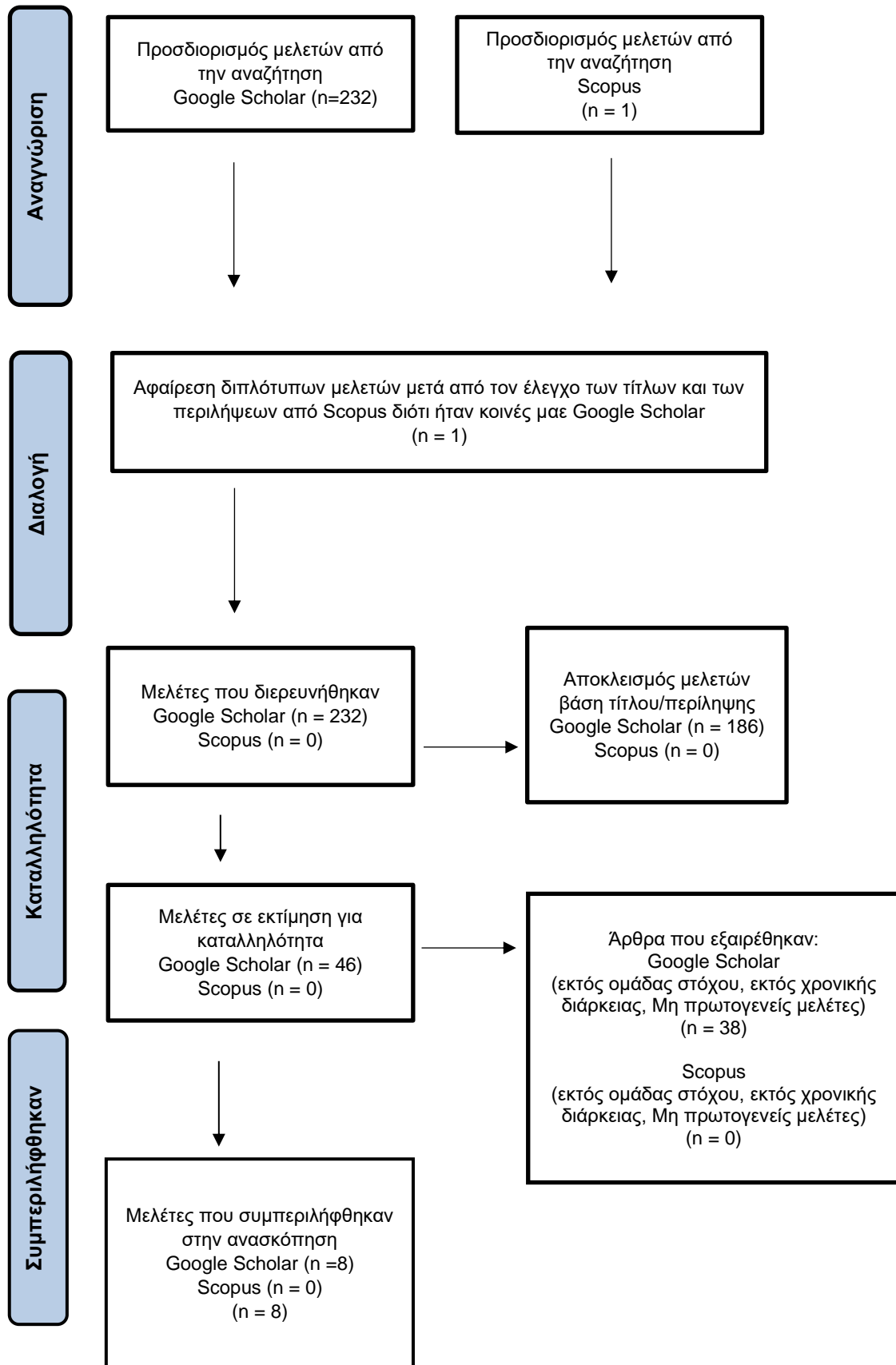
3.3.2. Κριτήρια αποκλεισμού

Αποκλείστηκαν μελέτες που α) δεν αφορούσαν έρευνες δηλαδή που ήταν βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις ή θεωρητικές προσεγγίσεις, β) μελέτες που οι έρευνές τους δεν ήταν σχετικές με την Ελλάδα και ακόμη πιο συγκεκριμένα με την περιοχή του Έβρου και την πανδημία της νόσου COVID-19, γ) έρευνες μη σχετικές με το προσφυγικό και μεταναστευτικό φαινόμενο στις υπό εξέταση προαναφερθείσες δύο κρίσεις (συνοριακή και υγειονομική), δ) έρευνες μη σχετικές αναφορικά με την αποτύπωση των προσφύγων και μεταναστών στον δημόσιο λόγο καθώς και ε) όσες δεν είχαν δημοσιευθεί εντός του ως άνω ορισμένου χρονικού διαστήματος 01/01/2020-31/12/2022.

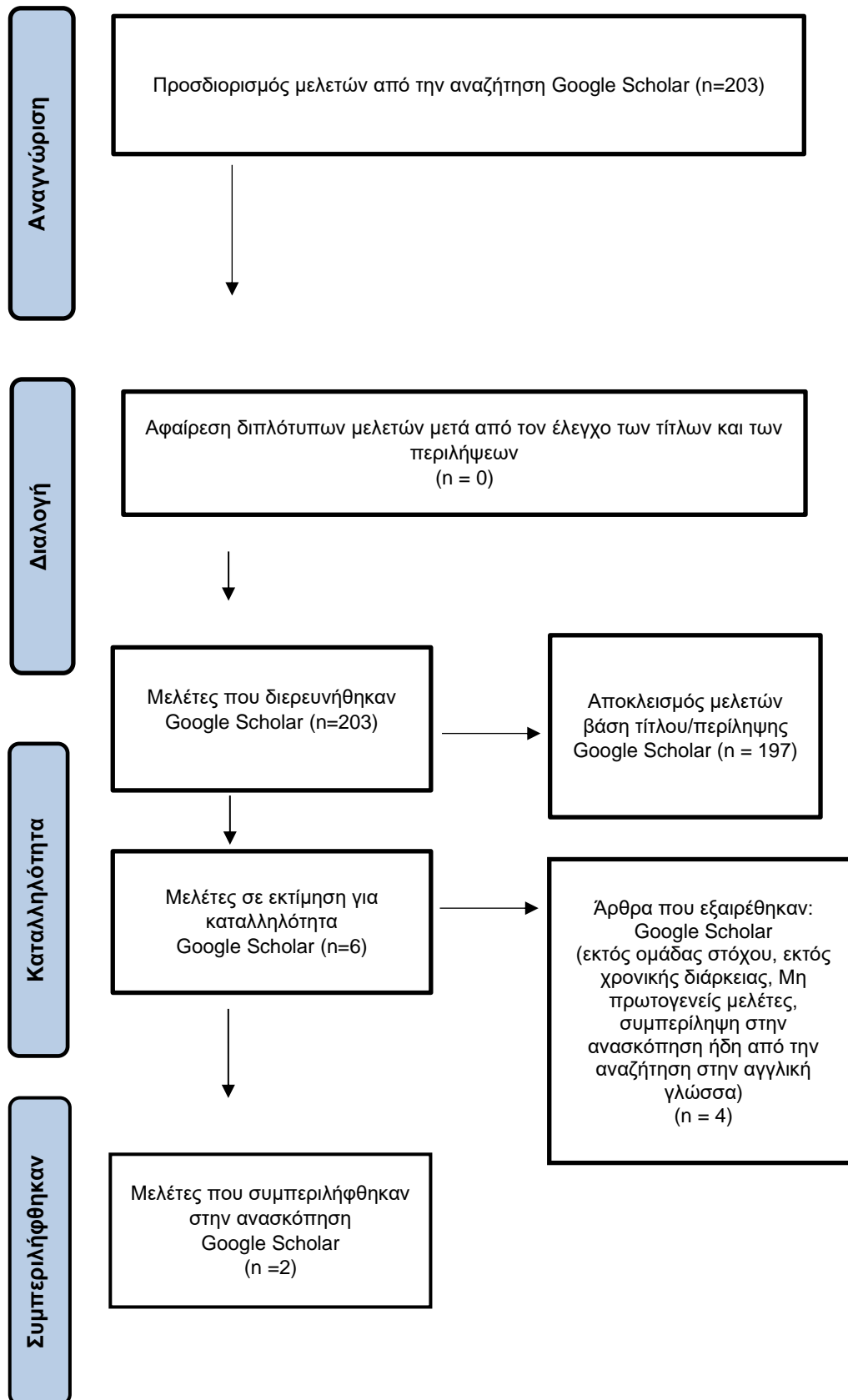
3.4. Τελική επιλογή μελετών

Για την περίπτωση της αναζήτησης στην αγγλική γλώσσα, η ανωτέρω διαδικασία αρχικά απέφερε 233 μελέτες συνολικά, από τις δύο βάσεις δεδομένων εκ των οποίων οι 232 από την Google Scholar και 1 από την Scopus. Έπειτα, αφαιρέθηκε η μία μελέτη λόγω διπλοτυπίας, αφήνοντας 232 μελέτες. Εν συνεχεία, ελέγχθηκε ο τίτλος και η περίληψη για κάθε μία από τις μελέτες και για όσες μελέτες δεν πληρούνταν τα κριτήρια συμπερίληψης, αυτές αποκλείονταν (186 μελέτες). Κατόπιν της προαναφερθείσας διαδικασίας, παρέμειναν 8 έρευνες. Για την αναζήτηση στην ελληνική γλώσσα, η διαδικασία απέφερε 203 μελέτες από τη ψηφιακή βάση δεδομένων της Google Scholar. Εν συνεχεία, ελέγχθηκε ο τίτλος και η περίληψη για κάθε μία από τις μελέτες και για όσες μελέτες δεν πληρούνταν τα κριτήρια συμπερίληψης, αυτές αποκλείονταν (197 μελέτες). Κατόπιν της προαναφερθείσας διαδικασίας, παρέμειναν 2 έρευνες. Κάτωθι, παρατίθενται διαγράμματα ροής 1 και 2 των αποτελεσμάτων των αναζητήσεων όπως περιεγράφηκαν.

Διάγραμμα 1: Απεικόνιση ροής αποτελεσμάτων στη βάση δεδομένων Google Scholar και Scopus (αγγλική γλώσσα)

Διάγραμμα 2: Απεικόνιση ροής αποτελεσμάτων στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνική γλώσσα)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

4.1. Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών

Στην ενότητα αυτή της εργασίας επιχειρείται η περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των ερευνητικών μελετών και καταγράφονται συνοπτικά τα κύρια ευρήματα που προέκυψαν από την ανάλυσή τους. Τα αποτελέσματα της ανασκόπησης παρουσιάζονται ακολούθως, στον Πίνακα 5.

Πίνακας 5: Αποτελέσματα ανασκόπησης

	Συγγραφείς	Είδος μελέτης	Χώρα διεξαγωγής	Περιβάλλον διεξαγωγής	Πληθυσμός/ Συμμετέχον-τες	Συμπέρασμα
1	Anraamidou, Eftychiou, Ioannou, 2021	Κοινωνικά Δίκτυα και ανάλυση λόγου στο hashtag #IStandWithGreece, αναζήτηση στο Twitter, κρίση στα ελληνοτουρκικά σύνορα.	Ελλάδα (και άλλες χώρες)	Ηλεκτρονικά	Τα tweets στο πλαίσιο του εν λόγω hashtag, #IStandWithGreece.	Χρήση hashtags με αντι-μεταναστευτικό λόγο, κωδικοποιημένο στο περιβάλλον των κοινωνικών δικτύων, στο πλαίσιο της κρίσης των ελληνοτουρκικών συνόρων.
2	Anraamidou, Eftychiou, 2022	Κοινωνικά Δίκτυα και ανάλυση hashtag (co-hashtag network analysis), ανάλυση περιεχομένου, κρίση στον Έβρο, COVID-19.	Ελλάδα (και άλλες χώρες)	Ηλεκτρονικά	Θετικά και αρνητικά Hashtags και tweets που αναπτύχθηκαν υπέρ ή κατά των μεταναστών στη διπλή κρίση των συνόρων και στον COVID-19.	Χρήση θετικών και αρνητικών hashtags αναφορικά με τους μετανάστες κατά την κρίση των ελληνοτουρκικών συνόρων στην αρχή του πανδημικού ξεσπάσματος.
3	Boukala, 2021	Ανάλυση Πολιτικού, Κυβερνητικού Λόγου.	Ελλάδα	Ηλεκτρονικά	Πολιτικός Λόγος, συγκεκριμένα κυβερνητικές ανακοινώσεις των Προέδρων, του εκπροσώπου Τύπου, Υπουργών και βουλευτών του κυβερνώντος κόμματος.	Η νομιμοποίηση και ενσωμάτωση του ακροδεξιού Λόγου και ξενοφοβικής ρητορικής στον επίσημο, κυβερνητικό Λόγο: αναπαράσταση της μετανάστευσης ως ασύμμετρης απειλής για την εθνική ασφάλεια και τη δημόσια υγεία.
4	Chrysou, 2021	Κριτική ανάλυση λόγου στο Hashtag #IStandWithGreece/κατά τη διάρκεια της κρίσης στα ελληνοτουρκικά σύνορα και του COVID-19.	Ελλάδα (και άλλες χώρες)	Ηλεκτρονικά	Δημοσιεύσεις από 27 κύρια λεκτικά tweets και 642 απαντήσεις στο hashtag #IStandWithGreece (28/2/20 -27/3/20).	Οι πρόσφυγες αποτυπώνονται κατά κύριο λόγο ως απειλή και κίνδυνος: ως εχθροί, παράνομοι, εγκληματίες και επικίνδυνοι φορείς της νόσου.
5	Dimari, 2021	Κριτική ανάλυση Λόγου σε δημόσιες ανακοινώσεις κυβερνητικών στελεχών και επιστημόνων στην Α φάση του COVID-19 στην Ελλάδα (26/2/20-15/6/20).	Ελλάδα	Ηλεκτρονικά	72 κείμενα/μηνύματα ανακοινώσεων του Πρωθυπουργού, του κυβερνητικού επιτελείου καθώς και προσώπων της επιστημονικής κοινότητας με δημόσιο λόγο.	Οι αφίξεις των προσφύγων και μεταναστών στον Έβρο καθώς και η έλευση της πανδημίας χαρακτηρίστηκαν ως διπλή κρίση από τον κυβερνητικό λόγο ενώ κατά την πανδημία οι πρόσφυγες και μετανάστες θεωρήθηκαν ως περαιτέρω απειλή για τη δημόσια υγεία.

6	Kostopoulos, Mylonas, 2022	Ποιοτική ανάλυση κειμένων σε άρθρα από πέντε (5) ημερήσιες εφημερίδες, διαδίκτυο (online εφημερίδες).	Ελλάδα	Ηλεκτρονικά	5 άρθρα	Στις εφημερίδες που ανήκουν στον κεντρώο και συντηρητικό χώρο, ο πρόσφυγας και μετανάστης χαρακτηρίζονται ως εισβολή, ως απειλή για την εθνική ενότητα και κυριαρχία στον «πόλεμο» που δέχεται η Ελλάδα από την Τουρκία ενώ στις εφημερίδες του αριστερού και προοδευτικού χώρου, τονίζεται η ανθρωπιστική διάσταση της κρίσης.
7	Kostopoulou Paksoy, 2021	Εμπειρική έρευνα, Ανάλυση Λόγου σε κείμενα ελληνικών και τουρκικών εφημερίδων, διάστημα 28/2-11/3/20.	Ελλάδα και Τουρκία	Ηλεκτρονικά	Άρθρα εφημερίδων	Τα άρθρα, αναφέρονταν στα γεγονότα του Έβρου/Meric σύμφωνα με την πολιτική τους στάση: οι εφημερίδες που εκφράζουν τον δεξιό χώρο ήταν ενάντια στις «παράνομες εισόδους» ενώ οι εφημερίδες που ανήκουν στον αριστερό χώρο εστίαζαν στο νέο «ανθρωπιστικό δράμα».
8	Stratoudaki, 2022	Ανάλυση κοινωνικών δικτύων (Social Network Analysis), συλλογή δεδομένων/tweets από το Twitter, περίοδος 28/2-8/3/20 και ανάλυση λόγου.	Ελλάδα (και άλλες χώρες)	Ηλεκτρονικά	Χιλιάδες τοποθετήσεις στο twitter (tweets).	Ανάμεσα στα βασικά συμπεράσματα της έρευνας για την κρίση στον Έβρο είναι η απότοψη των μεταναστών ως «εισβολέων».
9	Ηλιάδου, 2021	Κριτική Ανάλυση Λόγου σε κείμενα, διαδικτυακή ανάρτηση και σκίτσα.	Ελλάδα	Ηλεκτρονικά	Πολιτική Δήλωση Υπουργού Ποροστασίας του Πολίτη.	Αναπαραγωγή ξενοφοβικών και ρατσιστικών στερεοτύπων, οι μετανάστες ως απειλή, ως απειλητικός Άλλος. Σύνδεση προσφύγων και μεταναστών με την πανδημία: οι πρόσφυγες απειλή για την ασφάλεια, ο κορονοϊός για την υγεία.
10	Κοτρόγια, 2020	Ανάλυση περιεχομένου και σημειωτική ανάλυση σε σκίτσα ελληνικών εφημερίδων.	Ελλάδα	Ηλεκτρονικά	17 σκίτσα εφημερίδων, για το πρώτο 15νθήμερο του Μαρτίου 2020, στη διάρκεια των κρίσεων α) συνόρων και β) πανδημίας.	Τα ελληνικά ΜΜΕ διαιωνίζουν ξενοφοβικά στερεότυπα, διατηρούν τον αρνητισμό έναντι των μεταναστών καλλιεργώντας μέσα από τις γελοιογραφίες διχαστικό λόγο.

4.2.1. Χώρα διεξαγωγής

Οι πέντε (5) μελέτες (Boukala, 2021, Dimari, 2021, Kostopoulos and Mylonas 2022, Ηλιάδου, 2021, Κοτρόγια, 2020) από τις τελικές δέκα (n=10) που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση διεξήχθησαν στην Ελλάδα ενώ οι υπόλοιπες στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες.

4.2.2. Σχεδιασμός μελετών (μεθοδολογίες)

Σε όλες από τις συμπεριληφθείσες μελέτες, έχει πραγματοποιηθεί ποιοτική έρευνα και ακόμη πιο συγκεκριμένα ανάλυση περιεχομένου/ανάλυση λόγου: σε τέσσερις (n=4) έρευνες ανάλυση περιεχομένου σε κοινωνικά δίκτυα/ανάλυση hashtags

και tweets (Avraamidou et al 2021, Avraamidou and Eftychiou 2022, Chrysou, 2021, Stratoudaki, 2022), σε πέντε (n=5) έρευνες ανάλυση λόγου ανακοινώσεων πολιτικών προσώπων ή περιεχομένου άρθρων εφημερίδας (Boukala, 2021, Kostopoulos and Mylonas, 2022, Kostopoulou and Paksoy 2021, Ηλιάδου, 2021, Dimari, 2021) και μία (n=1) έρευνα, ανάλυση περιεχομένου σε σατυρικά σκίτσα εφημεριδών (Κοτρόγια, 2020).

4.2.3. Περιβάλλον διεξαγωγής (setting)

Όλες οι έρευνες πραγματοποιήθηκαν σε ηλεκτρονικό περιβάλλον (n=10).

4.2.4. Πληθυσμός/Συμμετέχοντες στις έρευνες

Tweets (Avraamidou et al 2021, Avraamidou and Eftychiou 2022, Chrysou, 2021, Stratoudaki, 2022) άρθρα εφημερίδων (Kostopoulos and Mylonas, 2022, Kostopoulou and Paksoy 2021, Ηλιάδου, 2021) ανακοινώσεις πολιτικών προσώπων (Boukala, 2021, Dimari, 2021), σατυρικά σκίτσα εφημεριδών (Κοτρόγια, 2020).

4.2.5. Κύρια αποτελέσματα ερευνών

Αναφορικά με τον πολιτικό λόγο και συγκεκριμένα στις δημόσιες δηλώσεις και στον επίσημο κυβερνητικό λόγο, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες αποτυπώνονται ως «ασύμμετρη απειλή» τόσο για τη δημόσια υγεία όσο και για την εθνική ασφάλεια στη διάρκεια της «διπλής κρίσης», των συνόρων και της πανδημίας που λαμβάνουν χώρα ταυτόχρονα (Dimari, 2021:350, Ηλιάδου, 2021:51-61). Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες εντοπίζονται ως επικίνδυνοι εισβολείς αποτελώντας απειλή για την κοινότητα, τη δημόσια υγεία και την ασφάλειά ενώ νομιμοποιείται ως αναγκαίος ο αποκλεισμός των ξένων πληθυσμών (Boukala, 2021:334-339).

Στις έρευνες αναφορικά με την αναπαράσταση των προσφύγων και μεταναστών στον ελληνικό Τύπο, εντοπίζονται τα εξής: στις εφημερίδες του προοδευτικού και αριστερού ιδεολογικού χώρου, οι μετακινούμενοι χαρακτηρίζονται ως «παιχνίδια» ή «πιόνια» στη γεωπολιτική σκακιέρα μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας (Kostopoulos and Mylonas, 2022:6-9). Επιπλέον, οι εκτοπισμένοι αναφέρονται και ως

παγιδευμένα θύματα τόσο από την τουρκική προπαγάνδα, τις εν γένει πολιτικές της Ευρώπης και των χωρών απέναντί τους όσο και από τις ακροδεξιές ομάδες που λειτούργησαν ως πολιτοφυλακές στην περιοχή του Έβρου την περίοδο εκείνη επιδιδόμενοι σε βίαιες επιθέσεις κατά των αφιχθέντων (Kostopoulos and Mylonas, 2022:6-9). Αντιθέτως, οι εφημερίδες του δεξιού και ακροδεξιού χώρου όπως και του κεντρώου, αρνούνται την ύπαρξη προσφύγων στον Έβρο χαρακτηρίζοντάς τους ως αποκλειστικά μετανάστες που δεν εκτοπίστηκαν από τους πολέμους (Kostopoulos and Mylonas, 2022:4-5, 9-16). Επιπροσθέτως, οι αφιχθέντες αποτυπώνονται ως η ασύμμετρη απειλή για την εθνική ασφάλεια και κυριαρχία, ως ο πολιορκητικός κριός της Τουρκίας σε ένα υβριδικό πόλεμο κατά της χώρας, ως η υπαρξιακή απειλή της εθνικής ενότητας, ως οι κατευθυνόμενες βίαιες ορδές εναντίον της Ελλάδας και του Έβρου συγκεκριμένα που βρίσκεται υπό πολιορκία και παρομοιάζεται με τις αρχαίες Θερμοπύλες (Kostopoulos and Mylonas, 2022:4-5, 9-16). Γενικότερα, επαληθεύεται ερευνητικά ότι οι πρόσφυγες και μετανάστες αναπαρίστανται διαφορετικά από τα ΜΜΕ αναλόγως του ιδεολογικού και πολιτικού χώρου στον οποίο πρόσκεινται τα τελευταία, χωρίς να υπάρχει μια ενιαία αποτύπωση: στα δημοσιευμένα άρθρα εφημερίδων που ανήκουν στον δεξιό και συντηρητικό χώρο, τα άτομα χαρακτηρίζονται ως παράνομοι ενώ οι προοδευτικές εφημερίδες εστιάζουν στην ανθρώπινη διάσταση (Kostopoulou and Mylonas, 2021: 58-62, 68).

Στη συνέχεια των ερευνητικών αποτελεσμάτων για τον δημόσιο λόγο των ελληνικών εφημερίδων εντοπίζεται επίσης ότι σε δημοσιευμένα σατυρικά σκίτσα της περιόδου της συνοριακής και της υγειονομικής κρίσης, ο πρόσφυγας και ο μετανάστης απεικονίζονταν στην πλειονότητα ως οι επικίνδυνοι για την εθνική και ατομική αρτιμέλεια (Κοτρόγια, 2020:78-81). Με εξαίρεση τα μετριοπαθέστερα σκίτσα των προοδευτικών εφημερίδων όπου οι εκτοπισμένοι αναπαρίστανται ως τα θύματα των πολιτικών ελιγμών και της βίας, στα υπόλοιπα σκίτσα απεικονίζονται ως ύπουλοι εισβολείς, τρομοκράτες, πολιτιστικά υποδεέστεροι δράστες, στερεοτυπικοί εγκληματίες, απειλή για τη δημόσια υγεία και επιβλαβείς για τον Έλληνα που από την μία αντιμετωπίζει τη βάρβαρη επίθεσή τους εξ Ανατολάς και από την άλλη τον θανατηφόρο ιό που πρέπει εξίσου να μην εσωτερικοποιηθεί, όπως οι Άλλοι (Κοτρόγια, 2020:56-76, 78-81).

Στα κοινωνικά δίκτυα, στις περιπτώσεις των αρνητικών αναπαραστάσεων για τους αφιχθέντες, στον δημόσια εκπεφρασμένο λόγο πολιτών, δημοφιλών ατόμων με

πολιτικοκοινωνική επιρροή στα μέσα δικτύωσης και πολιτικών από την ελληνική κυβέρνηση, παρατηρούμε ξανά την αναπαράσταση των εκτοπισμένων ως επιθετικών εισβολέων και παρανόμων, σε ευθυγράμμιση με το tweet του Έλληνα Πρωθυπουργού εκείνες τις ημέρες περί μη ανοχής σε παράνομες εισόδους στον Έβρο (Stratoudaki, 2022:10). Ομάδες επιρροής από τον δεξιό καθώς και τον ακροδεξιό χώρο, δημιουργούν hashtags δημοφιλών συζητήσεων και δημοσιεύσεων, #IstandwithGreece, #Greece_under_attack, με αντι-μεταναστευτικό περιεχόμενο όπου παρουσιάζουν τους πρόσφυγες και μετανάστες ως απειλή, ως ανεπιθύμητα ζώα ή έντομα, ως πλήρως από-ανθρωποποιημένους (Avraamidou et al, 2021: 2855, 2857-2858, Chrysou, 2021:56). Παράλληλα, επιχειρείται στα δημόσια σχόλια ένας διαχωρισμός του καθεστώτος των αφιχθέντων από πρόσφυγες σε μετανάστες, με απαξιοτική χρήση των πιθανών χωρών καταγωγής των ατόμων, στη βάση φυλής ή/και χρώματος των αφιχθέντων (Stratoudaki, 2022:10, Avraamidou and Eftychiou, 2022:244, Avraamidou et al 2021:2857). Επιπλέον, παρατηρείται και στα κοινωνικά δίκτυα ότι η κρίση των συνόρων τροφοδοτεί και τροφοδοτείται από την υγειονομική κρίση καθώς οι αφιχθέντες πληθυσμοί στον Έβρο αποτυπώνονται αυθαίρετα από χρήστες του Twitter ως υγειονομικό φορτίο και ως φορείς της νόσου (Avraamidou and Eftychiou, 2022:241). Στην εξέλιξη του ανωτέρω, καθώς η υγειονομική κρίση εξαπλωνόταν, εντοπίζεται η ενσωμάτωση της μίας κρίσης στην άλλη και η μετατροπή του δημοφιλέστατου προαναφερόμενου hashtag σε “#IStandWithGreece#Greece_under_attack#covid_19” (Chrysou, 2021:50). Στον δημόσιο λόγο του συγκεκριμένου περιβάλλοντος, η «κρίση του Έβρου» συναντάται με την πανδημία. Σε εκείνο το σημείο τομής, ο εθνικιστικός λόγος επικρατεί με έντονα αντι-μεταναστευτικές δημοσιεύσεις σε ευθυγράμμιση με τον κυρίαρχο πολιτικό λόγο που εξ αρχής αναπαριστά ένα πολεμικό κλίμα που με τη σειρά του, νομιμοποιεί τη βία (Chrysou 2021:66).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στον Έβρο, στο πέρασμα Καστανιές-Pazarkule, γίνονται ορατά τα εδαφικά όρια δύο φαντασιακών κοινοτήτων που συμπίπτουν: της κοινότητας του έθνους αλλά και της υπερεθνικής κοινότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Stratoudaki, 2022:4). Με άλλα λόγια, η εσχατιά των συνόρων του δυτικού πολιτισμού, βρίσκεται εκεί. Στα τέλη Φλεβάρη του 2020, αποτυπώθηκε από τον κυρίαρχο λόγο ότι η Δύση, η Ευρώπη, η χώρα, δέχτηκαν από χιλιάδες εκτοπισμένους, εισβολή. Και ως εισβολή αντιμετωπίστηκε.

Οι Άλλοι πρέπει πάση θυσία να παραμείνουν εξωτερικοί καθώς αποτελούν την υπαρξιακή, πολιτική, βιολογική απειλή της ομοιόστασης της κοινότητας με φουκωικούς όρους ή/και της καθαρότητας του ομοιογενούς αγωγού της κοινότητας, με σμιτιανούς όρους, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω στο θεωρητικό πλαίσιο. Στην παρούσα μελέτη μάλιστα, διαπιστώθηκε η ύπαρξη δύο Άλλων, δύο Εχθρών της κοινωνικής συνοχής: τον Ξένο που απειλεί να αλλοτριώσει τη συνοχή του ομοιογενούς κοινωνικοπολιτικού αγωγού αλλά και του Επικίνδυνου Άλλου για τη Δημόσια Υγεία, που ενσωματώνονται σε έναν απειλητικό Άλλο, στη περίπτωση της προσφυγικής, μεταναστευτικής φηγούρας.

Σύμφωνα με τα δεδομένα που αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, εντοπίζεται ένας δημόσιος λόγος διχαστικός, με φορτισμένες συναισθηματικά λέξεις για το Εμείς ως άξιοι ζωής, και οι Άλλοι. Λόγος που δεν προέρχεται από γλωσσικά ατυχήματα ή λεκτικά ολισθήματα τυχαία αραδιασμένων φράσεων παρά αποφαινεται κατά τρόπο αυθαίρετο ότι οι Άλλοι μας απειλούν. Έτσι, υπό την κατασκευασμένη απειλή οι -όποιες- αντιστάσεις λυγίζουν και η βία εις βάρος των εκτοπισμένων εκλαμβάνεται από ανεκτή έως αναγκαία για τη προστασία της κοινότητας σε αλληλοαποκλειόμενα σχήματα Ζωής/Θανάτου, Εμείς/Άλλοι, όπου ένας μόνο νικητής μπορεί να υπάρξει. Επομένως, νομιμοποιείται η βία για την αυτό-συντήρηση, στο πλαίσιο στρατηγικών επιβίωσης ενάντια στο ενσαρκωμένο Αλλότριο όπου υπό το καθεστώς φόβου, υποχρεούται η κοινότητα να το απωθήσει βιαίως. Μια ανταγωνιστική, συγκρουσιακή, μη-συμβιωτική αντίληψη επικράτησης, σαν να

επρόκειτο για τη προ-πολιτική/προ-κοινωνική, φυσική κατάσταση μεταξύ αγρίων, στο επιχείρημα του Thomas Hobbes (Χομπς, [1651]1989:τόμος Α, 194).

Παράλληλα, όπως επισημάνθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι δημοφιλές να αμφισβητείται στη δημόσια συζήτηση η προσφυγική ιδιότητα. Με άλλα λόγια εντοπίζεται, όπως είδαμε, στον δημόσιο λόγο η (μη) ανάγκη των μετακινούμενων για νομική προστασία, χρησιμοποιώντας απαξιωτικά εις βάρος τους τη μεταναστευτική ιδιότητα. Ωσάν ο μετανάστης να είναι εξ ορισμού μη ευάλωτος, υποδεέστερος, πονηρός, κακός. Θα αποτολμούσε κανείς να αναφέρει ότι ο όρος μετανάστης σχεδόν ‘‘προσάπτεται’’ ως κατηγορία. Έτσι, πιθανώς να θεωρείται ότι με το να αποτυπωθούν σωρηδόν οι μετακινούμενοι πληθυσμοί ως μετανάστες ότι αποδεσμεύεται ένα κράτος από την ευθύνη χορήγησης προστασίας (Χριστόπουλος, 2021:33) και κατ’ επέκτασιν, ίσως να παρεξηγείται ότι ένα κράτος αποδεσμεύεται και από την υποχρέωση της νομιμότητας.

Ο κυρίαρχος λόγος δηλαδή, στο πλαίσιο της δημόσιας συζήτησης, παρακάμπτει ακόμη και την ευρωπαϊκή οδηγία καθώς και την ελληνική νομοθεσία περί διεθνούς προστασίας του 2019, όπου βάσει άρθρου 77⁴ (Άρθρα 14 έως 17 και 34 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ) διενεργείται προσωπική συνέντευξη με τον/την έκαστο/έκαστη αιτούντα/αιτούσα τη διεθνή προστασία προκειμένου να αποφανθούν οι αρμόδιες αρχές για το αν οι αφιχθέντες που εκφράζουν βούληση αιτήματος ασύλου, δικαιούνται προσφυγικής προστασίας ή όχι (Άρθρο 77, 2019). Η χορήγηση προσφυγικής/επικουρικής προστασίας, δηλαδή ο αναγνωριστικός χαρακτήρας του να θεωρείται κάποιος/α πρόσφυγας που δικαιούται τη διεθνή προστασία με άλλα λόγια, γίνεται βάσει μιας σειράς από νομικές διαδικασίες. Βάσει εξατομικευμένης συνέντευξης σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά, όχι μαζικά βάσει αυθαίρετων υποθέσεων για τη χώρα καταγωγής των μετακινούμενων πληθυσμών λόγω του χρώματος ή της όψης των χαρακτηριστικών των προσώπων τους. Έπειτα, έστω και αν οι οδηγίες που εφαρμόζονται στις υπηρεσίες είναι αποτελέσματα πολιτικών αποφάσεων, εντούτοις για

⁴ ΝΟΜΟΣ ΥΠ’ ΑΡΙΘΜ. 4636/2019,

Περί Διεθνούς Προστασίας και άλλες διατάξεις, Άρθρο 77 (Άρθρα 14 έως 17 και 34 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ)

Προσωπική συνέντευξη:

«1. Πριν τη λήψη απόφασης, η Αποφαινόμενη Αρχή διενεργεί προσωπική συνέντευξη του αιτούντος, ο οποίος καλείται σε αυτήν κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 82.[...]

2. Η συνέντευξη διενεργείται από αρμόδιο υπάλληλο της Αρχής Παραλαβής (χειριστή), ο οποίος διαθέτει τα κατάλληλα προσόντα και ο οποίος λαμβάνει και εκδίδει την απόφαση επί της αίτησης διεθνούς προστασίας», διαθέσιμο στο: <http://tinyurl.com/mr3b4kxx>

την αναγνώριση προσφυγικού καθεστώτος σε εξατομικευμένη βάση, αποφαίνεται το αρμόδιο εξειδικευμένο προσωπικό της ελληνικής υπηρεσίας ασύλου (Άρθρο 77, 2019). Όχι οι πολιτικοί αρχηγοί, οι δημοσιογράφοι, τα δημοφιλή πρόσωπα επιρροής μέσω σχολίων και tweets στα κοινωνικά δίκτυα ή οι απλοί πολίτες.

Η ανθρωπιστική κρίση στον Έβρο αποτυπώθηκε στη δημόσια συζήτηση κυρίως ως συνοριακό ζήτημα (Dimitriadi, 2020:6) και η έμφαση δόθηκε περισσότερο στο ζήτημα της ασφάλειας για την αντιμετώπιση του Εχθρού προ των πυλών. Ωστόσο, η εστίαση στη φύλαξη των συνόρων μονοδιάστατα δεν συνιστά μια ολοκληρωμένη διαχείριση του προσφυγικού και μεταναστευτικού παρά απόπειρα απόθρηξής του και μόνον, τόσο κυριολεκτικά όσο και από τη δημόσια συζήτηση. Επιπλέον, παρότι παραμένει αδιαμφισβήτητο το δικαίωμα των κρατών να ελέγχουν τα σύνορά τους και να διαχειρίζονται τις μετακινήσεις σε αυτά, εντούτοις οφείλουν να απέχουν από τη χρήση δυσανάλογης ή υπερβολικής βίας και να δύνανται να διαχειριστούν με τρόπο ομαλό τη διαδικασία των αιτημάτων ασύλου από τους αφιχθέντες (UNHCR, 2020). Στις ανωτέρω κρίσεις όμως αναδύθηκε η αναστολή και η παραβίαση των δικαιωμάτων των εκτοπισμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως στις αρχαίες τραγωδίες, στη πολύπαθη αρχαία Θήβα και στις γενιές του Οιδίποδα:

«Η εύρεση και ο κοινωνικός αποκλεισμός του μιάσματος γίνεται ο όρος επιβίωσης της Πόλεως. Η κοινότητα των πολιτών, η συγκρότηση των πολιτών σε επικράτεια πολιτικών υποκειμένων είναι αδύνατη χωρίς την αποπομπή του μιάσματος στο εκτός της Πόλεως, στην επικράτεια των από-κειμένων» (Μιχαήλ, 2010:38).

Ούτως ώστε η Πόλις να μην νοσεί.

Η μετατόπιση, η διαρκής κίνηση αποτελεί βεβαιότητα. Ωστόσο η πρόβλεψη για το μέλλον ενός τόσο δυναμικού και πολυπαραγοντικού ζητήματος όπως η μετανάστευση (Koser, 2016:133), παραμένει αβέβαιη. Σχεδόν σε κάθε γωνιά της γης, άνθρωποι είτε διώκονται για τις πολιτικές ή θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, λόγω φύλου ή φυλής, λόγω έθνους ή συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, είτε κινδυνεύουν λόγω γενικευμένης βίας ή πολεμικής σύρραξης (Convention and Protocol, 1951). Μόνο στις γειτονιές μας, μαίνονται δύο κτηνώδεις πόλεμοι, σε Ουκρανία και Γάζα (Euronews 2024, United Nations 2024) Μία ακόμη από τις παραμέτρους που συνηγορούν στην παραπάνω αβεβαιότητα είναι η προερχόμενη μετανάστευση και προσφυγιά που γεννιέται λόγω των κλιματικών κρίσεων είτε αφορά τις αργές επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών όπως η ερημοποίηση είτε των γρήγορων και αιφνίδιων αλλαγών (Koser, 2016:139-140, 147) όπως οι αμεσότατες συνέπειες από καταστροφικές πλημμύρες ή πυρκαγιές.

Είναι χαρακτηριστικό δε να αναφερθεί μια ιδιαίτερα θλιβερή και οικεία περίπτωση από τα καθ' ημάς, που γέννησε εσωτερικά εκτοπισμένους ανθρώπους στη χώρα μας, λίγο μόλις καιρό πριν. Οι πρόσφατες φονικές πλημμύρες στον Θεσσαλικό κάμπο τον Σεπτέμβριο του 2023 με τις ανυπολόγιστες καταστροφικές συνέπειες για τους κατοίκους, την περιοχή και την φύση, άφησαν πίσω τους από πλευράς ανθρώπινου κόστους νεκρούς, αρρώστους, ευάλωτους, αστέγους, ανέργους και εκτοπισμένους (Κουντούρη, 2023). Ο ελληνικός κρατικός μηχανισμός ανταποκρίθηκε στην ανθρωπιστική κρίση της Θεσσαλίας επιλέγοντας μεταξύ άλλων, τη στέγαση πλημμυροπαθών της Θεσσαλίας στην Ελεγχόμενη Δομή Προσωρινής Φιλοξενίας

Αιτούντων Άσυλο στο Κουτσόχερο Λάρισας αφότου μετακίνησαν 899 αιτούντες άσυλο σε άλλες δομές της χώρας (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2023). Μέσα σε λίγες ώρες δηλαδή, οι ακατάλληλοι χώροι που στέγαζαν αλλότριους-Άλλους, τους Ξένους, μετετράπη με κρατική απόφαση σε χώρο στέγασης Ελλήνων πολιτών εσωτερικά εκτοπισμένων (Refugee Support Aegean 2023, efsyn 2023) που έχασαν όλα όσα γνώριζαν ως ζωή, μέσα σε λίγες στιγμές.

Ο δημόσιος λόγος όπως αναφέρθηκε παραπάνω, θα μπορούσε να μην δαιμονοποιεί την προσφυγική και μεταναστευτική φιγούρα. Τουναντίον. Στο ερώτημα της εισαγωγή της παρούσας μελέτης, η απάντηση είναι ότι ο δημόσιος λόγος θα μπορούσε να είναι κατευναστικός, μετριοπαθής, ήπιος ή αποστασιοποιημένος απέναντι στους προσφυγικούς και μεταναστευτικούς πληθυσμούς, τόσο στα γεγονότα του Έβρου όσο και στη διάρκεια της πανδημίας. Με άλλα λόγια, ο κυρίαρχος λόγος δεν «οφείλει» να είναι επιθετικός απέναντι τους· εντούτοις, επιλέγει να «κανονικοποιείται» ως επιθετικός. Η από-ανθρωποποίηση που επιχειρείται στον δημόσιο λόγο, διαμορφώνει κανονικότητες εντός των οποίων οι πρόσφυγες και οι μετανάστες δεν χαίρουν της ανθρώπινης ιδιότητας ούτε μπορούν να αξιώνουν νομικής προστασίας ή δικαιωμάτων. Σε αυτές τις κανονικότητες, οι μετακινούμενοι είναι πανούργοι εισβολείς, απειλητικοί αριθμοί, παράνομοι, ανεπιθύμητοι, επικίνδυνοι για τη κοινωνική συνοχή, την εθνική ομοιογένεια αλλά και τη δημόσια υγεία. Σε γενικές γραμμές, διαπιστώθηκε παραπάνω ότι ο επίσημος πολιτικός λόγος, τα κοινωνικά δίκτυα, οι εγχώριες εφημερίδες, εργαλειοποίησαν δύο έκτακτες συνθήκες, δύο συνθήκες εξαίρεσης, δύο κρίσεις- τη προσφυγική και την υγειονομική- αναπαριστώντας ως απειλή τη μεταναστευτική, προσφυγική φιγούρα και καθιερώνοντας εκ νέου την ασυμμετρία του Άλλου/Ξένου και του Εμείς, στον δημόσιο λόγο (Πολυμενέας και Σεραφής, 2020). Ωστόσο, η Ξενοφοβία, ως απότοκο των ανωτέρω στη διαμόρφωσης της κοινής γνώμης σε συνδυασμό με την ελλιπέστατη πολιτική στη χώρα αναφορικά με την ομαλή ένταξη των μεταναστών, συνεχίζουν να τροφοδοτούν έντονα, τις εθνικιστικές εκδηλώσεις (Fouskas and Koulierakis, 2022:20).

Προκειμένου να θεραπευτούμε όμως, συνολικά, από τη ξενοφοβία, οφείλουν τόσο τα ΜΜΕ όσο και ο κυβερνητικός Λόγος, ως καθοριστές της πραγματικότητας, να συνδράμουν καταλυτικά. Αφενός να σταματήσουν να ανατροφοδοτούν φοβίες παίζοντας με τα αντανάκλαστα που είναι ευάλωτα στους εθνικούς μας μύθους αφετέρου να συμπεριλάβουν στη δημόσια συζήτηση και τα θετικά της συμβίωσης μας

με τους πρόσφυγες και μετανάστες, όπως η συνεισφορά των τελευταίων στο δημόσιο βίο (βλ. οικονομία, πολυπολιτισμικότητα, (Γκόλντιν κ.α., 2011:327-335, 547-550).

Διαφορετικά, θα ζούμε σε πολιτείες νεκροπολιτικής (Μπέμπε, 2003:10-13) όπου η Κυριαρχία σε κάθε ορατή ή αόρατη μορφής της, θα ασκεί επιδεικτικά τον έλεγχο στη ζωή και θα αποφαινεται περί ζωής ή θανάτου του μυθοποιημένου Εχθρού (Μπέμπε, 2003:10-13) ενώ ο Λόγος θα κανονικοποιεί το αποτρόπαιο στις συνειδήσεις.

«Και αν δεν κατοπερνάς, ρίχνε το μάτι στα βάσανα του κόσμου[...]
Βρίσκει αππακούμπι τ'αγρίμι στην πέτρα,
κι ο δούλος στους βωμούς των θεών·
και χώρα τρικυμισμένη αράζει σ'άλλη χώρα.
Γιατί δε μνήσκει τίποτα ως το τέλος
καλόμοιρο απ'τα πράματα του κόσμου»
Ευρυπίδης, *Ικέτιδες*

«Όμως τη σκέψη του πρόσφυγα τη σκέψη του αιχμαλώτου
τη σκέψη
του ανθρώπου σαν κατόντησε και αυτόςπραμάτεια
δοκίμασε να την αλλάξεις, δεν μπορείς.[...]
Κι α σου μιλώ με παραμύθια και παραβολές
είναι γιατί τ'ακούς γλυκύτερα, κι η φρίκη
δεν κουβεντιάζεται γιατί είναι ζωντανή
γιατί είναι αμίλητη και προχωράει·
στάζει τη μέρα, στάζει στον ύπνο,
μνησιπήμων πόνος»
Γιώργος Σεφέρης, *Τελευταίος Σταθμός*

Ivan Zajec, 1939, *Fugitives*
(Φυγάδες)
Εθνική Πινακοθήκη
Σλοβενίας, Λιουμπλιάνα

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Allan, Stuart, *News Culture*, Buckingham-Philadelphia Open University Press, 1999.
- Amnesty International, Greece/Turkey: Asylum-seekers and migrants killed and abused at borders, 3.4.20. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/9c6wkbyk> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Anraamidou, Maria,, Eftychiou, Eftychios. Migrant Racialization on Twitter during a border and a pandemic crisis, *International Communication Gazette*. Vol. 84(3), pp. 227-251, Apr. 2022. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/4n2mfbjv> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Anraamidou, Maria, Ioannou, Maria, & Eftychiou, Eftychios. “Innocent” Hashtags? A Cautionary Tale: #IStandWithGreece as a Network of Intolerance on Twitter During a Land Border Crisis, *International Journal of Communication*, 15, pp. 2849–2869, 2021. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/4tu6swku> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Barnes, Jamal, Makinda, M., Samuel, A threat to cosmopolitan duties? How COVID-19 has been used as a tool to undermine refugee rights, *International Affairs* 97, no. 6, pp. 1671-1689, 2021. Ανάκτηση: <https://shorturl.at/exOPV> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Booth, A., Grant, MJ., A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies, *Health Information and Libraries Journal* 26, 2009. Ανάκτηση: <https://bit.ly/3DpN5kz> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Boukala, Salomi, Far-right discourse as legitimacy? Analysing political rhetoric on the “migration issue” in Greece, *Studies in Communication Sciences* 21.2 (2021), pp. 329–341. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/27knutpb> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Busby, Mattha, Smith, Helena, The Guardian, Erdoğan says border will stay open as Greece tries to repel influx, 29.02.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/ymhbfeky> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Carruthers, Elspeth, Hargreaves, Sally, Kondilis, Elias, McCann, Sophie, Orcutt, Miriam, Papamichail, Dimitris, Veizis, Apostolos, The impact of the COVID-19 pandemic on refugees and asylum seekers in Greece: A retrospective analysis of national surveillance data from 2020, *eClinicalMedicine*, 2021. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/27erafy9> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Christides, Giorgos, Lüdke, Steffen, Popp, Maximilian, Spiegel International, The Killing of a Migrant at the Greek-Turkish Border, 08.05.2020, Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/3hbefbmu> (πρόσβαση: 20.01.2024).

- Chrysou, Niki, *#IStandWithGreece: Applying CDA on 'Evros Crisis' discourses on Twitter*, March 2021, Hellenic Open University. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/479k6mmc> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Clark, Mike, Ghersi, Davina, Moher, D., Liberati Alessandro, Moher, David, Petticrew, Mark, Shamseer, Larissa, Shekelle, Paul, Stewart, A. Lesley & PRISMA-P Group, "Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols 2015 statement" στο *Systematic Reviews* 4(1), 2015. Ανάκτηση: <https://bit.ly/2PTKgRW> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Commissioner for Human Rights, Council of Europe, Time to immediately act and to address humanitarian and protection needs of people trapped between Turkey and Greece, 3.3.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/wr44z5f9> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Convention and Protocol, Relating to the Status of Refugees, Text of 1951 Convention Relating to the Status of Refugees. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/keuc7uty> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Dimari, Georgia. The Emergence of a New Security Apparatus in Greece: The Securitization of the Migration/Refugee-COVID-19 Crises Nexus. *Partecipazione E Conflitto*, (2021), pp. 341-358. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/2he9akh5> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Dimitriadi, Angeliki, ELIAMEP, Refugees at the gate of Europe, April 2020, Policy Brief 112/2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/3324z53f> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- EUAA, European Union Agency for Asylum (FORMER EASO) Special Report: Asylum Trends and COVID-19, 11 June 2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/4tktm2tm> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- European Commission, Eurostat, Push and pull factors of international migration, a comparative report, pp. 3, Luxembourg, 2000. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/4xbsa4jp> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- European Commission, Statement, Remarks by President von der Leyen at the joint press conference with Kyriakos Mitsotakis, Prime Minister of Greece, Andrej Plenković, Prime Minister of Croatia, President Sassoli and President Michel, 03.03.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/bdctb2dy> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- European Council, Press Release, Statement on the situation at the EU's external borders, 4.3.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/mvp3ahd> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- European Parliament, Briefing, Hotspots at EU external borders, State of play, 2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/zyphmfpi> (πρόσβαση: 21.01.2024).
- European Parliament, Briefing, Impact of COVID-19 on asylum procedures in EU Member States, 2022. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/2e2fy567> (πρόσβαση: 17.01.2024).

- Evans, Dominic, Coskun, Orhan, Reuters, Turkey says it will let refugees into Europe after its troops killed in Syria, 27.02.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/db4af9zk> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- FRA, European Union Agency for Fundamental Rights, Migration: Key Fundamental Rights Concerns, Quarterly Bulletin, 1.4.2020 - 30.06.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/3vufbe55> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Fouskas, Theodoros, Karabelias, Gerassimos, Kazanas, Konstantinos, Vassilopoulou, Joana, Vozikis, Athanasios, A tale of two crises: reception policy and COVID-19 management regarding migrants, asylum seekers, and refugees in Greece, in: *Fouskas, Theodoros (Ed.). Immigrants, Asylum Seekers and Refugees in Times of Crises: B. An International Handbook on Migration, Asylum, Social Integration and Exclusion (Foreword by Marco Martiniello), European Public Law Series vol. CXXV, European Public Law Organization (EPLA), Athens, (pp.789-811), 2021.*
- Fouskas, Theodoros, Koulierakis, Giorgos, Demystifying Migration Myths: Social Discourse on the Impact of Immigrants and Refugees in Greece, in the SI of Urbanities on *Greek Crisis & Inequalities* guest-edited by Prof. M. Spyridakis, Vol.12, 2022, Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/3f2239v5> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Fouskas, Theodoros, Migrants, asylum seekers and refugees in Greece in the midst of the COVID-19 pandemic, στο *Comparative Cultural Studies: European and Latin American Perspectives* 10: 39-58, Firenze University Press, 2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/mw2uv662> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Fouskas, Theodoros, Sociological Perspectives of Migrant Health Disparities and Access to Healthcare Services during and beyond the COVID-19 Pandemic: Voices of Immigrant and Refugee Women in Greece, *International Journal of Non-Profit Sector Empowerment. Vol. 2 No. 1*, 2023. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/5crkfe76> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Higgins, Julian PT, Lasserson, Toby J., Thomas, James, Chapter 1 «Starting a review», in Higgins JPT, et al. (eds.) *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions version 6.3*, 2022. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/y969jf3t> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Hirsch, Cornelius, POLITICO, Europe's coronavirus lockdown measures compared, 31.03.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/4w4wytvm> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Human Rights Watch, Ελλάδα Γεγονότα 2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/yck9hhte> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- International Organization for Migration, EU Migrant, Refugee Arrivals by Land and Sea Approach One Million in 2015, 18 December 2015. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/4wum568j> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- International Rescue Committee, The Cruelty of Containment, The Mental Health Toll of the EU's 'Hotspot' Approach on the Greek Islands, pp. 11, December 2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/3dype4te> (πρόσβαση: 21.01.2024).

- Karadsheh, Jomana, Tuysuz, Gul, CNN, Migrants say Greek forces stripped them and sent them back to Turkey in their underwear, 07.03.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/z99xpb2d> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Konstantinidis, Alkis, Papadimas, Lefteris, REUTERS, Migrants clash with Greek police at border after Turkey opens floodgates, 01.03.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/275r2d6f> (πρόσβαση: 21.01.2024).
- Kostopoulos, Christos, Mylonas, Yiannis, Framing migration in the Greek press; An analysis of the ‘Evros events’ in left, liberal, and far-right newspapers. *Journalism*, 25(1), (2022), pp.158-179. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/4fv3njyf> (πρόσβαση: 21.01.2024).
- Kostopoulou, M., Ioanna, Paksoy, M., Alaaddin, The Migration Crisis at the Evros/Meriç border: An Analysis on the Coverage of Greek and Turkish News Portals, *Bridging the gaps, An almanac for Greek-Turkish Cooperation*, edited by Ronald Meinardus and Dimitrios Triantaphyllou, pp. 51-76, 2021. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/5fn55nud> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Momtaz, Rym, POLITICO, Emmanuel Macron on coronavirus: ‘We’re at war’, 16.03.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/2kmadyvk> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Oztig, Idil, Lacin, The Turkish-Greek border crisis and COVID-19, στο *Borders in Globalization Review*, Volume 2, Issue 1, pp. 78-81, Fall/Winter 2020. Ανάκτηση: <https://doi.org/10.18357/bigr21202019843> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Rose, G. David, DailyMail, New refugee crisis as 30,000 migrants from countries including Syria mass on Turkish borders with Greece and Bulgaria as they hurl stones at guards and try to cut through razor wire, 29.02.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/hw4fkyey> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Schengen Visa, Macron Confirms: All External & Internal Schengen Borders Will Close on Tuesday at Noon, 16.03.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/2e4uax7a> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Stivas, Dionysios, Greece’s response to the European refugee crisis: A tale of two securitizations, *Mediterranean Politics*, 2021.
- Stratoudaki, Hara, At the Gates: Borders, National Identity, and Social Media During the “Evros Incident”, *Journal of Borderlands Studies*, (2022). Ανάκτηση: <https://shorturl.at/klyLN> (πρόσβαση: 13.01.2024)
- United Nations, Gaza ceasefire ‘more urgent than ever’ as conflict approaches 100-day mark, 12.01.2024. Ανάκτηση: <https://news.un.org/en/story/2024/01/1145462> (πρόσβαση: 12.01.2024).
- UNHCR, GREECE - UNHCR Response to COVID-19 and Other Acute Needs, 2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/5bdam5pz> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- UNHCR, Press Release, UNHCR statement on the situation at the Turkey-EU border, 02.03.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/3m3n5yau> (πρόσβαση: 17.01.2024).

UN Women, Translators without borders. COVID-19: how to include marginalized and vulnerable people in risk communication and community engagement. 2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/2p83jsuz> (πρόσβαση: 20.01.2024).

World Health Organization, Emergencies, Coronavirus disease (COVID-19) pandemic, Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/5fckdd9h> (πρόσβαση: 17.01.2024).

Ελληνόγλωσση

Agamben, Giorgio, Homo Sacer, Κυρίαρχη Εξουσία και Γυμνή Ζωή, [1995], μτφρ. Παναγιώτης Τσιαμούρας, SCRIPTA, Αθήνα, 2005.

Αθηναϊκό-Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων, Έβρος: Εμποδίστηκαν 4.600 άτομα να περάσουν τα σύνορα το τελευταίο 12ωρο, 4.3.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/5n7bmmjn> (πρόσβαση: 17.01.2024).

Αθηναϊκό-Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων, Επικοινωνία του πρωθυπουργού με Μέρκελ, Σαρλ Μισέλ, Μακρόν, Φον Ντερ Λάιεν και Μπορίσοφ, 28.02.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/4y33y3wb> (πρόσβαση: 20.01.2024).

Αμίτσης, Γαβριήλ, Ιωάννου, Αθανασία, Παπαδοπούλου, Ανδριανή, *Η διαπολιτισμική επιμόρφωση σε θέματα μετανάστευσης διεθνούς προστασίας και κοινωνικής ένταξης πολιτών τρίτων χωρών*, ΕΚΔΔΑ, εκπαιδευτικό υλικό, συντονίστρια Βαρτελάτου, Σπυριδούλα, 2015. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/ycybv5wh> (πρόσβαση: 17.01.2024).

Άντερσον, Μπένεντικτ, *Φαντασιακές Κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Νεφέλη, Αθήνα, 1997.

Βασιλάκη, Ρόζα, *Στο όνομα της Ευρώπης: η εργαλειοποίηση των αξιών και η απανθρωποποίηση των «άλλων»*, στο: Ευρωπαϊκές αξίες και προσφυγική «κρίση», η περίπτωση της Ελλάδας, Δημητριάδη, Α., Μαλαμίδης, Χ. (επιμ.), νήσος, Αθήνα, 2022.

Γαλάνης, Α., Πέτρος, *Μεθοδολογία της Έρευνας στις Επιστήμες Υγείας*, Κριτική, Αθήνα, 2017.

Γκόλντιν, Ιαν, Κάμερον, Τζέφρυ, Μπαλαρατζάν, Μίρα, *Αυτοί δεν είναι σαν εμάς: Το παρελθόν και το μέλλον της μετανάστευσης*, [2011], μτφρ. Ελένη Αστερίου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 3^η έκδοση 2013, 3^η ανατύπωση, Ηράκλειο, 2021.

Ελληνική Δημοκρατία, Κυβέρνηση, Δήλωση Κυβερνητικού Εκπροσώπου Στέλιου Πέτσα, για τις αποφάσεις του Κυβερνητικού Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, 01.03.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/5fvtvrjm> (πρόσβαση: 20.01.2024).

Ertnews, Δύο χρόνια κορονοϊός στην Ελλάδα: Η πορεία, τα lockdowns, τα μέτρα και η ελπίδα, 26.02.2022. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/y2wsehvp> (πρόσβαση: 17.01.2024).

- Euronews, ΑΠΕ-ΜΠΕ, Πόλεμος στην Ουκρανία: Νέες πολύνεκρες ρωσικές πυραυλικές επιθέσεις, 08.01.2024. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/4y3vpy3v> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Euronews, Ένταση σε Λέσβο και Χίο: Κινητοποιήσεις κατοίκων κατά των νέων δομών για μετανάστες, 25.02.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/ykmfwn8x> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Euronews, Σε Λέσβο και Χίο τα ΜΑΤ - Μπλόκα στο λιμάνι - Στους δρόμους οι πολίτες, 24.02.2020. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/3s4vke73> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Ευρυπίδης, *Ικέτιδες*, [422 Π.Χ.] μτφρ. Ν. Ποριώτη, εκδ. Γεώργιος Φέξης, Αθήνα, 1911.
- Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Υπόθεση Mahmundi και λοιποί Κατά Ελλάδα (Προσφυγή υπ'αρ. 14902/10) Απόφαση Στρασβούργο, 31 Ιουλίου 2012.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, Δελτίο Τύπου, 18 Μαρτίου 2016. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/2bre79y6> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου, Αναστολή της υποβολής αιτήσεων χορήγησης ασύλου, 2 Μαρτίου 2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/fcu64u2d> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Foucault, Michel, *Για την Υπεράσπιση της Κοινωνίας*, [1976], μτφρ. Τιτίκα Δημητρούλια, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα, Μάιος 2002, Παράδοση της 17ης Μαρτίου 1976.
- Η Εφημερίδα των Συντακτών, Πλημμυροπαθείς στη δομή του Κουτσόχερου: Μας έχουν ξεχάσει κυριολεκτικά, 15.12.2023. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/p949jf95> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Ηλιάδου, Μαρία, «Αναπαραστάσεις του διαφορετικού Άλλου σε Σύγχρονα Κειμενικά Περιβάλλοντα στο πλαίσιο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου: Διδακτικές προτάσεις», Ιούνιος 2021, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανάκτηση: <https://shorturl.at/psJKY> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Koser, Khalid, *Διεθνής Μετανάστευση*, [2016], μτφρ. Θεοχάρης Αναγνωστόπουλος, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2^η έκδοση, 2019.
- Κοτζαμάνης, Βύρων, “Οι αλλοδαποί στην Ελλάδα: Μια πρώτη ανάλυση της γεωγραφικής του διασποράς και της συμβολής τους στις πληθυσμιακές μεταβολές της τελευταίας δεκαετίας (1991-2001)” στο: Μετανάστευση στην Ελλάδα, Καβουνίδη, Τζ., Κόντης, Α., Λιανός, Θ. & Φακιολάς, Ρ. (επιμ.), ΙΜΕΠΟ, Αθήνα, 2008.
- Κοτρόγια, Δέσποινα, *Η απεικόνιση του μετανάστη στον ελληνικό τύπο Η περίπτωση του Έβρου (01 Μαρτίου 2020-15 Μαρτίου 2020)*, Ιούνιος 2020, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανάκτηση: <https://shorturl.at/bgKSV> (πρόσβαση: 20.01.2024).

- Κουναλάκη, Ξένια, Action Aid, Η εικόνα των προσφύγων και των μεταναστών στα Μ.Μ.Ε., 16/10/2019. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/393fzbaa> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Κουντούρη, Μαριλένα, News247, ΠΛΗΜΜΥΡΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ: “ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΜΠΟΡΟΥΣΕ ΝΑ ΑΠΟΤΡΑΠΕΙ”, 14 Σεπτεμβρίου 2023. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/yphn9fhx> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Λυριντζής, Χρήστος, Περί εξουσίας: ο Φουκώ και η ανάλυση μιας επίμαχης έννοιας, στο Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών, Vol.86, 1995, σελ. 7-8. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/yc37fwc3> (πρόσβαση: 21.01.2024).
- Μιχαήλ, Σάββας, *Γκόλεμ ή περί υποκειμένου και άλλων φαντασμάτων*, Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 2010.
- Mouffe, Chantal, *Το δημοκρατικό παράδοξο*, [2000], μτφρ. Αλέξανδρος Κιουπκιόλης, Αθήνα, 2η έκδοση, 2007.
- Μπεμπέ, Ασίλλε, *Νεκροπολιτική, Το άρθρο*, [2003], μτφρ. Γιώργος Χαρλαμπίτας, μτφρ. επίμετρου Μαρία Ουζούνη, Οι εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα, 2020.
- Μπροκαλάκη, Ηρώ, Πατελάρου, Ευρυδίκη, “Μεθοδολογία της Συστηματικής Ανασκόπησης και Μετα-ανάλυσης”, *Νοσηλευτική* 49(2), sel. 122-130, 2010. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/46mrv38d> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- ΝΟΜΟΣ ΥΠ’ ΑΡΙΘΜ. 4636/2019, Περί Διεθνούς Προστασίας και άλλες διατάξεις, Άρθρο 77 (Άρθρα 14 έως 17 και 34 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ). Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/mr3b4kxx> (πρόσβαση: 20.01.2024).
- Πλειός, Γιώργος, *Ο Λόγος της Εικόνας: Ιδεολογία και Πολιτική*, Παπαζήση, Αθήνα, 2001.
- Πολυμενέας, Γιώργος, Δημήτρης, Σεραφής, Η κατασκευή του «άλλου» στα ΜΜΕ: Από την προσφυγική κρίση στον COVID-19, 17.06.2020. Ανάκτηση: <https://tinyurl.com/2p8s55z4> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Refugee Support Aegean, Πρώτα ήρθαν για τους πρόσφυγες...Οι πλημμυροπαθείς της Θεσσαλίας, μια ακόμα ευάλωτη ομάδα, στεγάζονται σε ακατάλληλες συνθήκες στην προσφυγική δομή στο Κουτσόχερο, 5.10.2023. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/2rf29ty6> (πρόσβαση: 17.01.2024).
- Rousseau, Jean, Jacques, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, [1762], μτφρ. Φώντας Κονδύλης, Δαμιανός, Αθήνα, 1986.
- Schmitt, Carl, *Πολιτική Θεολογία*, [1922] μτφρ. Π. Κονδύλης, Λεβιάθαν, Αθήνα, 1994.
- Σεφέρης, Γιώργος, Τελευταίος Σταθμός, [1944], στη συλλογή *Ποιήματα*, Ίκαρος, Αθήνα, 2018.
- Σιδέρη, Ελένη, *Φιλοξενία, Αποδοχή, Ενσωμάτωση: Διαπολιτισμικά και Ιστορικά Παραδείγματα*, στο πλαίσιο του: Όψεις του Προσφυγικού Φαινομένου, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2017.

Σπυροπούλου, Ελένη, Χριστόπουλος, Δημήτρης, *Προσφυγικό: «Θα τα καταφέρουμε;»*, Ένας απολογισμός διαχείρισης και προτάσεις διεξόδου, Παπαζήση, Αθήνα, 2016.

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, Δελτίο Τύπου, Παραχώρηση της Δομής στο Κουτσόχερο Λάρισας για την άμεση στέγαση των πλημμυροπαθών, 12 Σεπτεμβρίου 2023. Ανάκτηση: <http://tinyurl.com/e973a2jf> (πρόσβαση: 17.01.2024).

Χόμπς, Τόμας, *Λεβιάθαν*, [1651], μτφρ. Γιάννη Δημητρακόπουλος, Αιμίλιος Μεταξόπουλος, Τόμοι Α και Β, Γνώση, Αθήνα, 1989.

Χριστόπουλος, Δημήτρης, *Αν το προσφυγικό ήταν πρόβλημα θα είχε λύση*, [2020], Πόλις, Αθήνα, 2^η έκδοση, 2021.

Χριστόπουλος, Δημήτρης, *Η Ετερότητα ως σχέση εξουσίας: Όψεις της ελληνικής, βαλκανικής και ευρωπαϊκής εμπειρίας*, Κριτική, Αθήνα, 2002.